

Олена Горошкіна Таміла Груба

УКРАЇНСЬКА НАУКОВА МОВА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Навчально-методичний посібник

УДК 811.161.2'27
Г 70

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (протокол № 9 від 23 червня 2022 року).

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту педагогіки НАПН України (протокол № 17 від 26 грудня 2022 року)

Рецензенти:

Богданець-Білоskalенко Н. І. – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка відділу мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України;

Попович А. С. – доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Шитик Л. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Горошкіна О., Груба Т.

Г 70 Українська наукова мова: теорія і практика : навчально-методичний посібник. Суми : Університетська книга, 2023. 108 с.

ISBN 978-617-521-039-0

У посібнику для підготовки здобувачів ступеня доктора філософії на третьому рівні вищої освіти у галузі 01 «Освіта / Педагогіка» за спеціальностями 011 «Освітні, педагогічні науки», 013 «Початкова освіта», 014 «Середня освіта» запропоновано теоретичний матеріал, який допоможе актуалізувати знання, здобуті раніше, удосконалити рівень мовної підготовки аспірантів, плани практичних занять з курсу, а також матеріали до самостійної роботи аспірантів. Структура і зміст посібника допоможуть аспірантам самостійно опанувати матеріал навчальної дисципліни.

Видання адресоване здобувачам освіти, викладачам.

УДК 631.11-021.414+338.51:631.16

ISBN 978-617-521-039-0

© Горошкіна О., Груба Т., 2023
© Видавництво «Університетська книга», 2023

ЗМІСТ

<i>Вступне слово</i>	4
Тема 1 Шляхи формування мовної особистості дослідника	6
Тема 2 Комунікативні ознаки культури мовлення	17
Тема 3 Науковий стиль української мови: загальна характеристика і специфічні риси	25
Тема 4 Наукові тексти різних жанрів: властивості та структурно-сміслові компоненти	37
Тема 5 Науковий текст як результат наукового дослідження	46
Тема 6 Культура читання наукового тексту	52
Тема 7 Компресія наукового тексту	61
Тема 8 Типологія помилок у наукових текстах	66
Тема 9 Структура, етапи підготовки публічного виступу	73
Тема 10 Виступ і доповідь на науковій конференції та захисті дисертації	85
<i>Глосарій</i>	99
<i>Список рекомендованої літератури</i>	104

Вступне слово

Шановні аспіранти і здобувачі!

Підготовка дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії – це складний науково-творчий процес, що потребує системної й наполегливої роботи не тільки над науковими текстами, а й над собою. У цьому контексті важливо навчитися ефективно працювати з інформацією, виважено й грамотно оформляти тексти тез, статей, доповідей і повідомлень, що передують захисту дисертації.

Створені й оприлюднені вами тексти буде читати й слухати багато людей. З огляду на це принципове значення має стиль викладу матеріалу, дотримання норм української літературної мови. Правильне структурне й технічне оформлення, грамотна літературна мова привертають увагу до роботи, увиразнюють її найкращі моменти. Наявність граматичних, стилістичних, технічних недоліків, неухажне, а почасти байдуже ставлення до оформлення можуть зіпсувати враження від прочитаного, навіть якщо це змістовний і оригінальний текст.

Високі вимоги висуває наукова спільнота й до усного мовлення, надзвичайно важливо вміти обґрунтовувати власну думку, наводити сильні аргументи, дискутувати. Тому науковець повинен мати сформовані риторичні вміння.

Слово для науковця є потужним інструментом, адже він відповідає не тільки за якість і достовірність дослідження, а й за оприлюднення його результатів. Читачам і слухачам важко розібратися в нашвидкуруч створених текстах, що рясніють різноманітними помилками. Такі тексти не тільки не формують довіри до авторів, а швидше забезпечують репутаційні втрати.

Сьогодні індекс цитувань є важливим показником оцінювання наукової діяльності. Науковий текст є маркером загальної культури автора та його фахової компетентності. Цей текст не вимагає вільності, художніх засобів, емоційності, що є прикрасою, скажімо, художнього тексту. Однак доречна, логічна, чітка, лаконічна мова наукового стилю, копітка робота над словом допоможуть зробити

ваш текст бездоганим. Тому обов'язковим завданням кожного дисертанта є досягнення максимально досконалого рівня викладу матеріалу. Принаймні прагнути до цього необхідно. Пропонований посібник може допомогти в розв'язанні проблеми вдосконалення стилю наукового тексту, виробленні власного наукового «почерку» тим, хто став на важкий, але почесний шлях здобування наукового ступеня.

Сучасний український мовознавець Пилип Селігей пише: «Найкращі наукові тексти заохочують читача до співдумання, «провокують» розумову активність, скеровуючи її в потрібному напрямі. Цього вдається досягти завдяки тому, що вони чітко окреслюють проблемну ситуацію, викликають орієнтувальню дослідницький рефлекс, антиципацію, інтелектуальні емоції. Потужними каталізаторами сприйняття виступають також досконала композиція, яскрава авторська індивідуальність і помірна експресивність. Такі тексти завжди знаходять шлях до серця й розуму читача, викликаючи навіть духовні перевороты. Починають читати їх з власними поглядами, а закінчують – з поглядами автора».

Обов'язковим завданням кожного дисертанта є досягнення максимально досконалого рівня викладу матеріалу. На це й спрямований курс «Українська наукова мова: теорія і практика», що належить до циклу дисциплін загальної підготовки в аспірантурі Інституту педагогіки НАПН України та Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчука.

Посібник покликаний допомогти аспірантам у мовленнєвому становленні. Його структура зумовлена логікою пізнання, комунікативною доцільністю й потребами науковців.

Видання містить десять розділів, у яких розкрито теми курсу. У межах кожного розділу стисло представлено теоретичні відомості для актуалізації опорних знань здобувачів наукового ступеня доктор філософії, завдання для самостійної роботи, список рекомендованих джерел.

Тема 1

Шляхи формування мовної особистості дослідника

Мова – не донька, а мати думки.

О. Вайльд

План

1. Мовна особистість сучасного дослідника.
2. Складники мовної особистості науковця.
3. Мовна культура дослідника.
4. Чинники, що сприяють підвищенню мовної культури дослідника.
5. Робота науковця зі словниками.

1. Мовна особистість сучасного дослідника. Сучасний науковець – особистість динамічна, комунікативна, яка створює текст для висловлення власних думок та впливу на інших. Оскільки науковець працює з різними текстами, опрацьовуючи чи продукуючи їх, він стає учасником різних жанрів дистантного й контактного спілкування (консультація, виступ, повідомлення, дискусія тощо), у цьому контексті доречно говорити про мовну особистість науковця – суб'єкта міжособистісної, інтертекстуальної діяльності, який відрізняється високим рівнем сформованості культури мовлення.

Текст є простором комунікативно-когнітивної діяльності вченого як транслятора наукової думки чи її реципієнта, налаштованого на продукування, рецепцію та трансформацію наукового знання. Когнітивна діяльність є комунікативно-пізнавальною, спрямованою на створення нового наукового тексту, що репрезентує результати певного дослідження. Роль науковця як **мовної особистості** в процесі наукового текстотворення, текстосприймання, терміновтворення та терміновживання є визначальною.

2. Складники мовної особистості науковця

Мовна особистість науковця – поняття складне й багатоаспектне, що містить низку складників, які впливають із соціальних функцій мовної особистості й дослідника.

Актуальним на сьогодні залишається питання формування мовної культури дослідника.

Схема 1. Складники мовної особистості науковця

3. Мовна культура – удосконалення літературної мови, ширше – культура виявлення та передачі думок.

Заслугою лінгвістики 30-х років ХХ ст. було вироблення погляду на мовну культуру як на мовну діяльність, як свідому цілеспрямовану турботу про літературну мову; одночасно було враховано й мету цієї діяльності, тобто саму культивовану мову, а також мовну культуру тих, хто користується літературною мовою, – носіїв мови. Ця багатоаспектність поняття й багатозначність терміна спричинилися до спроб диференціювати в поняттєвому й термінологічному аспектах широке поняття *мовної культури*. Зокрема, розрізняють рівень мови й рівень мовлення, а також стан мови й мовну діяльність. Відповідно кваліфікують поняття мовної і мовленнєвої культури, диференціюючи стан мови, її системи і норми з урахуванням властивих їй комунікативних завдань, а також стан і рівень комунікації у певний конкретний час і в конкретному суспільстві.

Інший аспект – культура мови як культивування (удосконалення) мови й мовних висловлювань.

Під культурою мови розуміють: 1) мовознавча наука, що вивчає суспільне життя мови в конкретній історичній час і регламентує використання мови в суспільстві; 2) майстерне володіння літературною мовою; 3) система ознак і вимог досконалої літературної мови; 4) мовна культура особистості, певної групи населення.

Складники мовної культури дослідника:

- мотиваційний компонент (мотиви, потреби, прагнення до ефективної мовнокомунікативної наукової діяльності);
- пізнавальний (когнітивний) компонент (сукупність науково-теоретичних знань фахового спілкування);
- діяльнісний компонент (уміння зрозуміло, чітко, логічно, доречно висловлювати думку, будувати діалог, дискутувати, опонувати тощо).

4. Чинники, що сприяють підвищенню мовної культури дослідника:

До чинників, що сприяють підвищенню мовної культури науковців належать такі:

1. Методологічна культура – здатність дослідника аналізувати сутність педагогічних процесів, визначати провідні протиріччя розвитку освіти, обирати стратегії методологічного пошуку, проєктувати його перебіг, творчо застосовувати методи дослідження для реалізації його мети й завдань, рефлексійність, академічна добросесність.
2. Позитивна мотивація на оволодіння нормами української літературної мови, жанрами наукового стилю.
3. Систематичне розширення інформаційного, практичного обсягу знань з української мови (читання наукових статей, фахових газет, журналів, постійне користування спеціальними енциклопедичними й термінологічними словниками).
4. Розвинений словниковий запас.
5. Розвиток умінь свідомо й відповідально ставитися до українського слова, власної вимови, письмової культури.
6. Удосконалення практики публічних виступів фахової тематики на наукових конференціях.
7. Розвиток особистих якостей науковця: наукової ерудиції, володіння сучасними освітніми технологіями, педагогічним професіоналізмом, оперативного реагування на мінливі вимоги до професійної компетентності, знання й розуміння інтегративних процесів у науці й освіті, здійснення їх взаємодії та синтезу.

Складником етичного кодексу вченого є **авторське право**. Це сукупність прав, які належать авторові у зв'язку зі створенням та використанні творів літератури, науки, мистецтва.

Важливою якісною рисою сьогодення є **діалогова взаємодія** дослідника-початківця.

У діалозі виявляється індивідуальність і досягається своєрідність іншого, тому що саме діалогова взаємодія передбачає рівність позицій у спілкуванні.

У структурі діалогової взаємодії домінують емоційний і когнітивний компоненти, що можуть виявлятися через високий рівень емпатії, вміння прийняти партнера таким, який він є, відсутність стереотипності у сприйнятті інших, гнучкість мислення; а також через вміння «бачити» свою індивідуальність, адекватно «приймати» (оцінювати) свою особистість.

Така характеристика діалогової взаємодії є фундаментом толерантності. Це перший тип діалогової взаємодії.

Толерантність – ознака зрілого і суспільства, основний моральний принцип солідарності людства, практика і принцип дії у взаєминах між людьми, а також позитивна особистісна характеристика.

Своєрідність діалогової взаємодії виявив Платон. Усім відомий його вислів «Пізнай себе!», що можна трактувати як «Побач себе в інших» («розуміючи інших, зрозумій себе»).

Другий тип взаємодії – **співробітництво** – передбачає спільне визначення цілей діяльності, її планування, розподіл сил і засобів на основі можливостей кожного. Це рівень толерантних відносин, що може бути схарактеризований за такими ознаками: контактність, доброзичливість (відсутність агресії), відсутність тривожності, мобільність дій, увічливість (чемність), терпіння, довіра, соціальна активність.

Комунікативна компетентність дослідника

Професійна мовленнєва комунікація відбувається в межах сфери професійної взаємодії комунікантів і може мати усну або письмову форму, бути офіційною чи неофіційною. Форми, умови спілкування, багатоаспектність професійної діяльності людей визначають варіативність форм мовленнєвих дій. Професійна комунікативна компетентність передбачає насамперед наявність професійних знань, а також загальної гуманітарної культури людини, її вміння орієнтуватися в навколишньому світі, умінь і навичок спілкування. Вона формується на основі комунікативної компетентності.

Комунікативна компетентність – сукупність знань про спілкування в різних умовах і з різними комунікантами, а також

готовність застосовувати знання, комунікативний досвід, способи діяльності, ціннісне ставлення для розв'язання різноманітних завдань у повсякденному житті.

Комунікативна компетентність виражається в умінні вступати в контакт з будь-яким типом співрозмовника (за віком, статусом, ступенем близькості й знайомства тощо), урахувавши його особливості; підтримувати контакт у спілкуванні, дотримуючись норм і правил спілкування, у формах монологу й діалогу, а також з використанням засобів невербального спілкування; слухати співрозмовника, виявляючи повагу, толерантність до думки опонента; висловлювати, аргументувати й коректно відстоювати власні погляди, стимулювати співрозмовника до продовження спілкування; грамотно розв'язувати конфлікти в спілкуванні; змінювати за потреби свою поведінку; оцінювати успішність ситуації спілкування; коректно завершувати ситуацію спілкування.

Комунікативна компетентність дослідника – це складне особистісне надбання, що ґрунтується на знаннях, уміннях і навичках, необхідних для розуміння чужих і створення власних програм мовленнєвої поведінки з урахуванням мети, завдань, ситуації спілкування; досвід застосування знань через уміння й навички; ціннісний компонент, що виявляється в усвідомленні функцій мови, ретельному доборі мовних засобів, вираженій позиції щодо застосування термінів і продукування нових; відповідальності за власні мовленнєві вчинки.

Особлива роль належить знанням норм і правил сучасної літературної мови й уміле використання їх у продукуванні висловлень. Науковець повинен мати сформовані орфоепічні, лексичні, граматичні, правописні, синтаксичні, риторичні, текстотвірні вміння й навички.

Формування *комунікативної компетентності науковця* передбачає:

- глибокі професійні знання й оволодіння поняттєво-категорійним апаратом певної наукової галузі та відповідною системою термінів;
- досконале володіння сучасною українською літературною мовою;
- досконале професійне використання мовних стилів і жанрів відповідно до місця, часу, обставин, статусно-рольових характеристик партнера (партнерів);

- знання етикетних мовленнєвих формул і вміння ними користуватися у спілкуванні, у тому числі міжкультурному;
- уміння працювати з різними типами текстів на різних носіях, у тому числі змішаних і перерваних;
- уміння орієнтуватися в потоках різномовної та різнотипної інформації, критично аналізувати її;
- уміння знаходити, обирати, сприймати, аналізувати та використовувати інформацію профільного спрямування на засадах академічної доброчесності;
- володіння інтерактивним спілкуванням, характерною ознакою якого є необхідність миттєвої відповідної реакції на повідомлення чи інформацію, що міститься в контексті попередніх повідомлень;
- уміння користуватися довідковими й лексикографічними виданнями;
- володіння основами риторичних знань і вмінь;
- уміння оцінювати комунікативну ситуацію, швидко й на високому професійному рівні приймати рішення та планувати комунікативні дії;
- здатність ефективно брати участь у спілкуванні, обираючи для цього правильну стратегію, якщо комунікації загрожує розрив через звукові перешкоди, а також адекватну стратегію для підвищення ефективності комунікації;
- володіння невербальними засобами спілкування;
- здатність розуміти та продукувати вивчені висловлення, а також потенційна здатність розуміти нові, невивчені висловлення;
- здатність належним способом формувати ілокутивний (мовний) акт (попросити щось, запросити, поінформувати когось тощо) відповідно до ситуації спілкування;
- уміння відчувати особистість партнера, його настрій, характер;
- здатність розуміти й використовувати різні складники національної культури (традиції, ритуали, звичаї, соціальні стереотипи) в конкретних ситуаціях з урахуванням норм міжкультурного спілкування.

Комунікативні якості мовлення

1. Змістовність (глибоке осмислення теми, головної думки висловлювання).

2. Точність (вибір слів, які найбільше відповідають висловлюваному змісту).
3. Логічність (послідовність висловлювання відповідно до законів логіки).
4. Правильність (дотримання мовних норм).
5. Стислість викладу думок.
6. Доказовість.
7. Коректність.
8. Доречність уживання термінів.
9. Чистота мови.
10. Виразність.
11. Багатство мовлення.

Комунікативна компетентність науковця особистості є індикатором сформованості системи професійних знань, комунікативних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, загальної гуманітарної культури, інтегральних показників культури мовлення, необхідних для якісної професійної діяльності.

Рівень загальної і мовленнєвої культури багато в чому визначають уміння працювати зі словниками. Французький письменник Анатоль Франс назвав словник «всесвітом, розташованим в алфавітному порядку», український письменник Степан Пушик оригінально витлумачує означене поняття: «Словники-музеї слів. У них місце і для нового, і для старого слова знайдеться». Важливо вміти обирати словник, орієнтуватися на новіші видання, оскільки в них зафіксовано поняття, що відповідають стану сучасного слововживання.

Нині гостро стоїть проблема формування вмінь коректно послуговуватися термінами, уникаючи їх узаємозаміни, змішування, що подекуди трапляється в роботах молодих науковців, наприклад: види *діалогового навчання* – *діалогічні технології* – *діалогові види роботи* тощо. Недоцільним є й образне найменування педагогічних понять, зокрема методів, технологій «Ажурна пилка», «Вітер дме», «Віночок», «Ромашка», «Напиши листа поетові» тощо. У цьому контексті слушною є думка П. Селігея: «Слово для науковця – робоче знаряддя. І воно вимагає такої ж уваги, як і інші знаряддя наукового ремесла. Учений, який наполегливо опановує мовні скарби, а тоді вміло послуговується ними, виконує роботу не менш важ-

ливу, ніж висунення гіпотез, пошук фактів, розбудова й доведення теорій» [5].

З огляду на це сучасний науковець повинен *знати*:

- типи словників, праці українських і зарубіжних лексикографів;
- особливості побудови словникової статті в словниках різних типів;

уміти:

- сприймати, впізнавати, аналізувати, зіставляти мовні явища й факти, коментувати, оцінювати їх під кутом зору нормативності, відповідності сфері й ситуації спілкування;
- розмежовувати варіанти норм і мовленнєві порушення;
- з'ясовувати роль синонімічних, антонімічних, фразеологічних, орфоепічних, орфографічних та інших словників у формуванні мовної культури особистості;
- використовувати лексикографічні видання з різною метою (перевірити правильність наголошування, написання, слововживання; переклад того чи того слова, тлумачення його тощо);
- здійснювати порівняльний аналіз словників;
- володіти навичками роботи збирача й оброблювача комп'ютерного, лексикографічного матеріалу;
- складати власні словникові статті, зокрема для введення нових термінів у науковий обіг.

У процесі мовної підготовки важливо сформувати в молодих науковців низку якостей, як-от:

- сформованість стійкої усвідомленої потреби, емоційно-оцінного ставлення та інтересу в опануванні здобутків української лексикографії, переконаності в суспільній значущості знань цієї науки;
- бажання здійснювати лексикографічний науковий пошук;
- здатність до рефлексії;
- вироблення мовного смаку шляхом розширення філологічного кругозору;
- стійка професійна спрямованість;
- професійне задоволення від виконуваної діяльності.

5. Словники

Українські мовознавці уклали різні типи словників. Більшості людей відомі **двомовні словники**: до них ми звертаємося під час вивчення іноземних мов, перекладу текстів з однієї мови на іншу.

Надзвичайно різними є одномовні словники. Відомості про правильне написання слів можна знайти в *орфографічному словнику*, про те, як треба вимовляти слово, – в *орфоепічному* (тобто словнику правильної літературної вимови).

Існують також *словники іншомовних слів, термінологічні, діалектні, словники мови письменників, словники мовленнєвих помилок та труднощів*. Словник може охоплювати не всю лексику мови, а певні групи слів: такими є *словники синонімів, антонімів, омонімів або паронімів*.

Цей перелік був би неповним без двох типів словників, що мають найдавнішу лексикографічну традицію. Це *тлумачні та ідеографічні словники*. І ті, і ті фіксують значення слова. Але в тлумачному словнику слова розміщено в алфавітному порядку, а в ідеографічному – за групами, які виділяють на основі деяких спільних властивостей речей та понять (наприклад, таких: «людина», «тварина», «дія», «фізична властивість» і т. ін.).

Різні типи словників розробляють залежно від того, для кого вони призначені. Так, наприклад, існують **академічні словники**, які містять найповнішу інформацію про слово, та **навчальні**, які мають на меті навчити людину, яка оволодіває мовою, правильно використовувати слово. Є словники, адресовані всім, розраховані на будь-якого читача (наприклад, «Тлумачний словник української мови»), та **словники-довідники**, призначені для людей певних професій (наприклад, «Словник наголосів для працівників радіо та телебачення»). Особливий тип складають словники для різних технічних, прикладних цілей: наприклад, для машинного перекладу і т. ін.

Важливу роль в підготовці наукового тесту відіграє «Український правопис» – наукове видання, що регламентує написання слів, уживання розділових знаків.

У списку літератури до курсу вміщено бібліографічний опис словників, які можуть знадобитися в процесі написання наукового тексту.

Список використаних джерел

1. Горошкіна О.М., Шутова Л.І. Науковий текст: особливості мови та стилю : навчально-методичний посібник. Луганськ: Світанок, 2013. 138 с.
2. Колоїз Ж. В. Українська наукова мова : [практикум]. Кривий Ріг : КДПУ, 2017. 135 с.
3. Кузнецова Г.П., Корчова О.М., Кухарчук І. О., Холявко І.В. Культура мовлення та риторика : навчальний посібник. Глухів. Глухівський ПНУ ім. О. Довженка, 2020. 324 с.
4. Мацько Л.І., Денискіна Г.О. Українська наукова мова (теорія і практика): навчальний посібник. Тернопіль: Підручники і посібники, 2011. 272 с.
5. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.
6. Селігей П. Світло і тіні наукового стилю : монографія. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2016. 627 с.
7. Семенов О. М. Культура наукової української мови: навч. посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 216 с.
8. Терещенко В.М., Панченков А.О. Методика реалізації Українського правопису в новій редакції у закладах загальної середньої освіти. Харків: Соняшник. 2019. 256 с.
9. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні; Інститут української мови. К. : Наук. думка. 2019. 392 с.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитайте текст. Визначте його основну думку. Оберіть, на Ваш погляд, оптимальний варіант підходу до написання наукового тексту. Визначте стиль і тип мовлення. Сформулюйте за змістом тексту 2–3 уточнювальні запитання.

У дзен-буддизмі є така притча. Одного разу трьох мудреців запитали: «Що ви будете робити із зозулею, яка не хоче кувати?» Перший сказав: «Я уб'ю її». Другий відповів: «Я примушу її кувати». Третій сказав: «Я почекаю, поки вона закує». Відносно керівників дисертантів цю притчу можна перефразувати так. Трьох керівників запитали: «Що ви будете робити з дисертантом, який уперто не хоче виконувати ваші вказівки щодо роботи над дисертацією?» Перший сказав: «Я відхилю його роботу». Другий мовив: «Я примушу його

виконати всі правила». Третій сказав: «Я все сам поправлю, як треба...» На нашу думку, у цих відповідях відсутній ще один варіант: значну частину помилок я примушу його виправити, а дещо поправлю сам (А. Зосимов, В. Голік).

2. Прочитайте текст і скажіть, чи згодні ви з міркуваннями вчених. Що варто взяти до уваги, «шліфуючи» мову і стиль наукової роботи? Обґрунтуйте свою думку. Поділіться досвідом, як ви працюєте над удосконаленням власних текстів. Розкажіть, які джерела використовуєте для цього.

Як можна домогтися поліпшення стилю викладу наукового матеріалу дисертації?

Демосфен вісім разів переписав «історію» Фукадида, щоб опанувати величну і вражаючу фразеологію цього знаменитого історика... Вудро Вільсон, щоб поліпшити свій стиль, вивчав праці Демосфена.

Секрет поліпшення стилю дисертантом полягає в тому, щоб уважно читати художні книги та вивчати їх... Дозвольте собі вивчити дві – Біблію і Шевченка. Пийте з цих джерел...

Якщо дотримуватися цих порад, то поступово, непомітно, але неминуче ваша манера мовлення та виклад думок на папері стануть більш красивими, витонченими та стилістично грамотними... (А. Зосимов, В. Голік).

3. Підготуйте мультимедійну презентацію словника, яким найчастіше користуєтеся під час наукового дослідження. Зверніть увагу на побудову словникових статей.

4. Візьміть власний текст наукового стилю, прочитайте його уважно, потім відкладіть на певний час. Прочитайте ще раз через 2–3 дні, зверніться до цього тексту через тиждень або з іншим інтервалом (намагайтеся робити виправлення різними кольорами, щоб можна було побачити, як ви вдосконалювали текст). Проаналізуйте, які виправлення ви внесли на якому етапі. Зробіть висновок, як краще працювати над науковим текстом.

5. Ознайомтеся зі структурою редакції Українського правопису 2019 року. Особливу увагу зверніть на правила написання слів іншомовного походження. Які зміни ви помітили? Зафіксуйте їх. Про що свідчать зміни в написанні слів?

Тема 2

Комунікативні ознаки культури мовлення

Правильно й чисто говорити своєю мовою може кожний, аби тільки було бажання. Це не є перевагою вчених-лінгвістів, письменників або вчителів-мовників, це – не тільки ознака, а й обов'язок кожної культурної людини.

Б. Антоненко-Давидович

План

1. Правильність – одна з визначальних ознак культури мовлення.
2. Точність, логічність, змістовність – конститутивні ознаки текстів наукового стилю.
3. Багатство, доречність, виразність, чистота мовлення.
4. Роль «Українського правопису» в суспільстві.
5. Словники як засіб удосконалення наукового мовлення.

1. Правильність – одна з визначальних ознак культури мовлення

Основною комунікативною якістю мовлення є *правильність*, яку забезпечує досконале оволодіння нормами літературної мови. Правильне мовлення передбачає сформовані вміння відібрати в конкретній ситуації найбільш стилістично виправданий варіант; доречно обґрунтувати застосування стилістичних норм відповідно до ситуації спілкування; будувати усні й писемні висловлення. Отже, правильність передбачає дотримання орфоепічних, лексичних, граматичних, стилістичних, правописних норм української літературної мови.

2. Точність, логічність, змістовність – конститутивні ознаки текстів наукового стилю

Точність мовлення – одна з найважливіших його ознак, що найбільше пов'язана з його нормативністю, правильністю й логічністю. Це вживання точних значень слів, словосполучень, речень та вміння виражати свої думки так, щоб вони однозначно були сприйняті адресатом мовлення. Отже, точність мовлення залежить від сформованості вмінь мовця добирати такі слова, які повністю співвідносяться з предметами, явищами, діями, що їх називають.

Точність слововживання залежить від того, наскільки мовець володіє інформацією про предмет розмови, наскільки він ерудований, уміє логічно мислити, знає норми української літературної мови. Точність мовлення забезпечується не кількістю слів, а їх доступністю, недвозначністю.

Знижують точність мовлення погані знання про існування в мові паронімів, омонімів, несформовані вміння нейтралізувати ці явища в мовленні. Можна вважати, що точність мовлення – це чемність, толерантність, мовна етика у всіх сферах спілкування.

Багато спільного з має *логічність* мовлення, яка теж характеризує зміст висловлення й забезпечує його смислову послідовність. Крім того, логічність передбачає вміння чітко і послідовно мислити; дотримуватися логіки викладу; урахувувати мовленнєву ситуацію. Логічним називають мовлення, яке забезпечує смислові зв'язки між словами. Основою логічності мовлення є логічне мислення, що формується запасом знань і вмінням передати їх співрозмовникові. З метою дотримання логіки викладу необхідно володіти міцними знаннями мови і законами зв'язного мовлення. Важливо виховувати в собі вміння чітко, послідовно мислити. Необхідно володіти логікою викладу матеріалу, обов'язково враховувати мовленнєву ситуацію. Дотримання логіки викладу позитивно впливає на ефективність спілкування.

Змістовність мовлення, відображаючи зв'язок мислення й мовлення, передбачає необхідний ступінь лаконізму, відсутність порожніх фраз, багатослів'я.

3. Багатство, доречність, виразність, чистота мовлення.

Багатство мовлення – це використання великої кількості слів, словосполучень і речень, що відрізняються за смислом і будовою. Багатство мови визначається й багатозначністю слів.

Багатство й різноманітність мовлення значною мірою залежить від того, наскільки мовець усвідомлює, у чому полягає самотність рідної мови. Багатство мови визначається багатством словника. Лексичне багатство української мови відображено в різноманітних словниках.

Доречне мовлення – уміння вибрати вдалу форму спілкування, інтонаційну тональність, лексичні засоби, які найкраще підходять для неї, урахувувати, з ким і де, з якою метою ведеться спілкування.

Загальне правило вдосконалення мовленнєвої культури можна сформулювати так: бути вимогливим до кожного сказаного і написаного слова. Гарною звичкою кожного науковця повинна стати звичка формулювати думку правильно, точно і зрозуміло.

Виразність мовлення досягається використанням таких мовних засобів, що забезпечують вплив на читача або слухача. До них належать виражальні засоби художнього мовлення: тропи, особливі синтаксичні структури та виражальні засоби звукового мовлення: дихання, голос, дикція, наголос, інтонація, невербальні засоби (міміка, жести).

З правильністю і нормативністю тісно пов'язана *чистота* мовлення, що зумовлює доречне застосування канцеляризмів та професіоналізмів, іншомовних слів і термінів. Усне мовлення виключає використання просторічних слів, які знижують загальний його рівень, адже мовлення науковця – це його візитівка.

4. Роль «Українського правопису» в суспільстві

Український правопис – це система загальноприйнятих правил, які визначають способи передавання мовлення на письмі.

Це документ, що регламентує написання того чи того слова, уживання розділових знаків тощо, а також визначає зміни, яких зазнала українська літературна мова у зв'язку з активним розгортанням процесів світової глобалізації, що спричинили широке входження до її словникового складу запозичень, передовсім з англійської мови.

У суспільстві означений документ врегульовує правописні норми, допомагає уникнути багатомовності написання нових слів. На різних етапах розвитку суспільства мовні норми переглядають фахівці, усі зміни фіксують у цьому документі.

Чинна редакція Українського правопису (2019) — це кодекс правописних законів, якими повинні послуговуватися всі носії української мови.

5. Словники як засіб удосконалення наукового мовлення

М. Рильський писав, що неможливо уявити собі культурну людину, яка б не потребувала словника, ніколи не користувалася ним. Словник – супутник і порадник кожної людини, яка багато читає, виступає з доповідями, повідомленнями, працює над удосконаленням власного мовлення. До словника звертаємося, коли необхідно з'ясувати зна-

чення написання, вимову слова, замінити його синонімом або визначити походження, морфемну будову тощо. Загальновідомо, що без словника не можна вивчити мову. Уміння користуватися словником – важливе вміння дослідника, що допомагає точно висловити думку, уникнути багатозначності, тавтології тощо.

Список використаних джерел

6. Горошкіна О.М., Шутова Л.І. Науковий текст: особливості мови та стилю : навчально-методичний посібник. Луганськ: Світанок, 2013. 138 с.
7. Колоїз Ж. В. Українська наукова мова : [практикум]. Кривий Ріг : КДПУ, 2017. 135 с.
8. Кузнецова Г.П., Корчова О.М., Кухарчук І.О., Холявко І.В. Культура мовлення та риторика : навчальний посібник. Глухів. Глухівський ПНУ ім. О. Довженка, 2020. 324 с.
9. Терещенко В.М., Панченков А.О. Методика реалізації Українського правопису в новій редакції у закладах загальної середньої освіти. Харків: Соняшник. 2019. 256 с.
10. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні; Інститут української мови. К. : Наук. думка. 2019. 392 с.

Завдання для самостійної роботи

1. Заповніть таблицю. Поміркуйте, чи всіма названими якостями мовлення ви володієте. Які з цих якостей потребують удосконалення?

Комунікативно-стилістичні якості мовлення	Правила мовлення
Правильність	
Змістовність	
Логічність і послідовність	
Доказовість	
Доречність	
Багатство	
Виразність і образність	
Точність	

2. Прочитайте. Перевірте за словником наголошування виділених слів.

Джерела інформації

На сторінках сучасних газет та журналів, у телепередачах та випусках новин можна відкрити для себе весь світ: варто лише ввімкнути телевізор чи взяти в руки одне з численних друкованих видань, як ти опиняєшся у вирі подій *усередині* держави й за кордоном. Намагаючись привернути нашу увагу, автори статей докладають надлюдських зусиль, постійно розв'язуючи *загадку*: чи сподобається пропонований матеріал *читачеві*. Ждучи бажаного результату від своїх *текстових* шедеврів, вони роблять предметом своїх пошуків найцікавіші *відомості* з усіх сфер людського життя, обробляють їх, беручи до уваги читацьку жагу до всього *нового* та надзвичайного. Якщо *заглянути* за лаштунки журналістського життя, побачимо тих, хто із *запалом* працює, часто з ризиком для власного життя. У багатьох із них уже з'явилася *неприятність* до своєї роботи, але вони продовжують додержувати *жорстких* вимог часу, не зупиняючись на *середині* шляху аж доти, поки для читача *заголовок* статті, навіть якщо він буде *заввишки* сімдесят два пункти, стане менш важливим, ніж підпис автора, бо найбільшою *винагородою* останньому завжди є читацьке визнання. Отже, дістаючи наступного разу з поштової скриньки примірник газети, варто згадати, що, крім нас, *платниками* за щоденну інформацію стають і самі журналісти; і ми, у свою чергу, маємо бути їм за це вдячні (*Сергій М., студент*).

3. Відредагуйте речення

1. Моя думка співпадає, можливо, случайно, з позицією комісії. 2. Слідуючим питанням буде питання про міри, які були прийняті урядом стосовно реалізації ідей НУШ. 3. Так як ця стаття тормозить впровадження нової методики, прошу її відмінити. 4. Наоборот, мова йде про дуже крупне питання. 5. Не слід вмішуватися в діла ВНЗ. 6. Ми рахуємо, що прийняті міри являються недосконалыми. 7. Всім проживаючим на території студмістечка треба здати справки про прививку проти дифтерії. 8. Согласно приказа Н. увольняется з аспірантури за прогули, запізнення. 9. Необхідно порівняти свої точки зору по проблемам реалізації компетентнісного підходу. 10. Всім бувшим аспірантам необхідно повернути

бібліотечні книги. 11. Я виступаю з докладом. 12. Приступаєм до обговорення. 13. На цьому питанні зупинюсь більш конкретніше. 14. Саме основне питання. 15. Скажу ще пару слів.

4. Підготуйте презентацію «Українська мова у вимірах сьогодення» (за результатом опрацювання оновленого «Українського правопису»).

5. І. Прочитайте текст. Сформулюйте визначення понять *лексикографія* і *словник*. Визначте функції *словників*.

Лексикографія – це окрема галузь мовознавчої науки, яка займається теорією і практикою укладання словників. Поряд із розв'язанням важливих теоретичних проблем словникової роботи вона покликана задовольняти насамперед практичні потреби суспільства на словники різного типу й різноманітного призначення. Словники потрібні всім: і тим, хто вчиться, і тим, хто навчає, і тим, хто постійно має дотичність до слова, і тим, хто зацікавлений ним у процесі читання.

Словники - це зібрання слів, розташованих в алфавітному, гніздовому, тематичному чи іншому порядку, з обумовленою типом словника інформацією про кожну одиницю, залучену до його реєстру. Словники використовують як довідники, призначені для з'ясування значень описуваних одиниць чи їх перекладу на іншу мову, для наукового або науково-популярного викладу відомостей про предмети, явища, події. Уміщуючи різноманітну інформацію, що відбиває рівень знань, якими володіє суспільство в певну епоху, словники відіграють надзвичайно важливу роль у духовній культурі народу (за В. Русанівським).

П. 1. З якою метою укладають словники?

2. Які практичні потреби суспільства задовольняють словники? У чому полягає їх соціальна значущість?

3. Поясніть, у чому полягають особливості розташування слів в алфавітному, гніздовому, тематичному порядку.

4. Прочитайте епіграф. Прокоментуйте висловлену думку.

5. І. Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовок. Визначте тип і стиль мовлення.

Словники бувають перекладними й одномовними.

В одномовних словниках у певному аспекті розкрито особливості слів, що вживаються в одній, певній мові. Залежно від аспекту

з'ясування слова та призначення словника розрізняють одномовні словники таких типів: тлумачні словники; історичні словники; орфоепічні словники; орфографічні словники; етимологічні словники; словники іншомовних слів; термінологічні словники та ін.

Тлумачний словник – це словник, у якому засобами рідної мови подано значення слова, показано граматичні й стилістичні особливості його, наведено приклади вживання слова в кожному з наведених значень.

Словники іншомовних слів фіксують слова, засвоєні рідною мовою з інших мов, відзначають, з якої мови, з якого слова та його форми засвоєне кожне з них, розкривають його значення. Отже, ці словники поєднують особливості етимологічних і тлумачних словників.

Почасти виникає потреба дізнатися про певні характеристики слова – його правильну вимову, написання, значення, походження, будову тощо. Така інформація подана в аспектних словниках – орфоепічному, орфографічному, тлумачному, етимологічному, морфемному.

Окремі розряди лексики описано в інших словниках, як-от: «Словник паронімів», «Словник антонімів», «Словник синонімів української мови», «Словник омонімів української мови», «Словник епітетів української мови» та ін.

Термінологічні словники – це словники, у яких зібрано, систематизовано терміни, уживані в певній галузі науки, розтлумачено їх значення, названо походження. Такі словники можуть бути: одномовними і двомовними (перекладними). Серед термінологічних слід виділити словники мінералогії, біології, медицини, математики, тепломеханіки та газотехніки, літературознавства, мовознавства, спорту тощо.

Отже, важливість різних видів словників для піднесення культури мовлення є незаперечною, оскільки саме використання різноманітних лексикографічних видань сприятиме ефективному оволодінню людьми усним і письмовим мовленням, а також забезпечуватиме формування правописної грамотності.

II. 1. *Випишіть з тексту ключові слова і словосполучення.*

2. *Яку роль у словниках відіграють приклади-ілюстрації?*

3. *Проаналізуйте статтю тлумачного словника в такій послідовності:*

- Які граматичні форми іменника, прикметника, дієслова і прислівника подає словник?
  - Як тлумачать у словнику однозначні й багатозначні слова?
  - Чи подають у словниковій статті синоніми й антоніми?
  - Як у словниковій статті тлумачать відтінки значень слова?
4. *Складіть алгоритм або правила користування словником.*
5. *Складіть словникові статті до слів компетентність, компетентнісний підхід, розвиток, удосконалення уміння, формування.*
6. *Продовжте текст розповіддю про орфоепічний, орфографічний і перекладний словники.*

Т е м а 3

Науковий стиль української мови: загальна характеристика і специфічні риси

Мистецтво – це «я», наука – це «ми».

Клод Бернар

План

1. Загальна характеристика і специфічні ознаки наукового стилю.
2. Сфера застосування та основні функції наукового стилю.
3. Підстилі та жанрові різновиди наукового стилю.

1. Загальна характеристика і специфічні ознаки наукового стилю

Відомий англійський математик і філософ Бертран Рассел писав: «Припустимо, я йду з приятелем вночі, і ми загубили один одного. Мій приятель кричить: «Де ви?». Відповідаю: «Я тут». Наука не визнає такої мови. Вона скаже «ОБ 11.32 зо січня 1948 року Бертран Рассел знаходиться в пункті 4 3'29" західної довжини й 53 градуси 16' 14" північної широти».

Цей текст належить до наукового стилю. У чому ж його своєрідність? Як він виник, за якими законами розвивається?

Науковий стиль – функційний різновид літературної мови, що обслуговує різні галузі науки, виробництва, освіти й реалізується в спеціалізованих текстах різних жанрів.

Основне завдання наукового стилю – чітко й точно донести до читача певну інформацію. Цього можна досягнути найкращим чином без використання емоційних засобів. Адже наука апелює насамперед до розуму, а не почуттів.

Специфічні ознаки наукового стилю: інформативність, поняттєвість і предметність, об'єктивність, логічна послідовність, узагальненість, однозначність, точність, лаконічність, доказовість, переконливість, аналіз, синтез, аргументація, пояснення причинно-наслідкових відношень, висновки. Розглянемо деякі з цих ознак.

Правильність мовлення – це, з одного боку, його відповідність нормам сучасної української літературної мови, з іншого – правдивість, справедливість, точність поданої інформації.

Отже, мовленнєва правильність – це правдивість, відповідність мовним, комунікативним, етичним нормам, комунікативно доречний вибір жанру, позитивна оцінка адресатом мовлення загалом (думки мовця, його логіки, аргументів тощо), а також доцільність застосування невербальних засобів.

Мовна правильність – це дотримання мовних норм, іншими словами, показник нормативності мовлення.

Абстрагованість створюється шляхом широкого використання слів абстрактного й узагальненого значення: *здійснювати аналіз, піддавати критиці*.

Розвиток точних методів дослідження, його колективний характер, специфіка наукового мислення тощо зумовлюють найважливіші особливості наукового стилю – передусім відокремленість, логічність, об'єктивність.

Логічність виявляється в послідовності висловлювання, його доказовості й аргументованості, у побудові мовлення відповідно до законів логіки. Логічність мовлення має відповідати стратегії й тактиці спілкування (логіці комунікації). Логічність тексту повинна максимально полегшити його сприйняття слухачем або читачем. Ця ознака виявляється у повторях ключових слів, уживанні однорідних членів речення із узагальнювальним словом, використанні вставних слів і словосполучень: *отже, перейдемо до ..., далі розглянемо ..., по-перше, по-друге, відповідно та ін.*

Колективний характер сучасних наукових досліджень визначає *об'єктивність* мови науки. Роль мовця, авторського я в науковому викладі незначна, на відміну від публіцистики, розмовного чи художнього стилю. Головне – саме повідомлення, його предмет, результати дослідження чи експерименту, представлені ясно, чітко, незалежно від того, що почував автор під час експерименту чи написання статті. Почуття й переживання автора виносять за дужки, їх не відображають у мовленні.

Точність мовлення є показником мовленнєвої майстерності її автора. Точним називають мовлення, у якому значення вжитих слів і словосполучень співвіднесено зі змістовою й предметною сторонами мовлення.

Це досягають, як правило, шляхом уживання термінів і слів у прямому значенні, уточнень у вигляді покликань, цитат, приз-

вищ, цифрових даних тощо, які аргументують наукові положення й посилюють об'єктивність та достовірність висловленого.

Пишуть: *Мета наукової статті полягає...*

Навряд чи ми побачимо: *Я написав цю статтю для того, щоб...*

Ясності усного мовлення сприяють чітка дикція, логічне й фонетичне наголошування, правильне інтонування, спокійний і ввічливий тон. У письмовому мовленні – це членування тексту на абзаци, повтор ключових слів.

Об'єктивність викладу виявляється у зваженому оцінюванні ступеня дослідженості проблеми, шляхів її розв'язання, ефективності певної теорії, рівня завершеності її вивчення, в обґрунтованості результатів, наведенні експериментальних даних тощо.

Стислість автора наукового тексту – це вміння уникати непотрібних повторів, багатослів'я або мовної надмірності. („Думкам простору, а словам тісно”).

Діалогічність виявляється у використанні проблемних питань, цитат, оцінних мовних засобів тощо.

Логічна послідовність наукової роботи передбачає такий спосіб викладу, за якого кожний наступний розділ органічно пов'язаний із попереднім; висловлена думка або теза в подальшому викладі конкретизується, доповнюється, поглиблюється. Наукові тексти мають типову композицію жанрів: послідовне членування на розділи, параграфи, пункти, підпункти.

Як зазначає В. Берков, усі наукові тексти поділяються на констатації і міркування. У тексті-констатації переважають сполучні (кон'юнктивні) і розділові (диз'юнктивні) зв'язки, у тексті-міркуванні – умовні (імплікативні). Текст-констатація містить результат ознайомлення з предметом думки, фіксує безсумнівність чого-небудь, стверджує дійсність чого-небудь. У тексті-міркуванні одні думки впливають з інших, деякі ставляться під сумнів, подано їхню оцінку.

Лінгвістичні особливості наукового стилю

Ознаки фонетичного рівня:

- стандартність інтонації;
- стабільність ритмічного і хвилеподібність інтонаційного малюнків;
- паузи;
- тверда вимова шиплячих;
- розмежування звуків [г] і [ґ].

Своєрідна лексика наукового стилю, що складається з трьох груп: загальнонавчаних слів, загальнонаукових і термінологічних назв, номенклатурних назв і своєрідних службових слів, що організують думку.

Ознаки лексичного рівня:

- активне застосування термінів – слів або словосполучень, що означають певне поняття, яке належить до тієї чи тієї наукової галузі;
- абстрактна лексика;
- іншомовні слова;
- наукова фразеологія;
- однозначність;
- дублетність (паралельне вживання власного й запозиченого терміна);
- міжнародні словотворчі елементи *біо-, гео-, макро-, мікро-, аеро-, гідро-, зоо-, екс-, віце-* та ін.

Ознаки морфологічного рівня:

- значна кількість віддієслівних іменників;
- уживання паралельних закінчень іменників;
- використання аналітичної форми ступенів порівняння прикметників;
- запис однозначних чисел словами;
- уживання займенника *ми* замість *я*;
- висока частотність дієслів;
- використання складених форм майбутнього часу;
- уникнення (там, де це можливо) зворотних дієслів.

Специфіка стилю яскраво виявляється на морфологічному рівні, зокрема в таких особливостях: заміна особового займенника *я* авторським *ми* («*Ми згодні з науковою позицією...*»; «*Ми погоджуємося з нашим опонентом...*»); не завжди етичне вживання займенників *він, вона, вони*; небажане використання займенників *щось, дещо, що-небудь*; абстраговане, «позачасове» вживання дієслівної категорії часу («*Правопис охоплює орфографію і пунктуацію*», «*Рекуператори використовують у металургійній і хімічній промисловості*»); використання типових сполучників і відносних слів (*залежно від того, що; після того, як*).

Усне й писемне мовлення характеризується значною кількістю дієслів. Із значенням «інформування про об'єкт» уживають дієслова *описати, схарактеризувати*; із значенням «нове знання про об'єкт» – *виявити, визначити, розкрити, інтерпретувати, з'ясувати*; із значенням «достовірність інформації» – *довести, аргументувати, обґрунтувати, мотивувати*.

Ознаки синтаксичного рівня:

- сполучниковість;
- використання ускладнених простих речень;
- активність уживання складних конструкцій.

Український мовознавець Н. Непийвода пропонує враховувати й те, що активні конструкції речення переважають над пасивними. Пасивні конструкції в українській мові – це переважно наслідок впливу російського канцелярського стилю, який частково нівелює активність особи, пор.: *Ми виконали роботу – Робота виконана нами*.

Органічна пасивна конструкція – безособове речення з дієсловами на -но, -то, у якому домінує результативність і не передбачено виконавця: *У дисертації розроблено...; уперше визначено й обґрунтовано суть поняття...; напрацювання узагальнено...; запропоновано нову модель... .*

Прикметною ознакою текстів наукового стилю є *стриманість викладу*. Автори уникають слів з емоційно-оцінний компонентом: *неймовірна робота, геніальна монографія, цікавезна стаття* тощо. Натомість послуговуються мовними засобами, що виражають раціональну оцінку: *проведено значну роботу, ґрунтовна монографія, цікава стаття* тощо.

2. Сфера застосування та основні функції наукового стилю

Науковий стиль використовують для оприлюднення результатів науково-дослідницької діяльності. Цей стиль «обслуговує» потреби сфери освіти й наукової діяльності.

У текстах наукового стилю проіпритетною є інформативна функція, оскільки автори прагнуть повідомити певну інформацію, донести до читачів (слухачів) наукові відомості. Основною формою наукового стилю є писемне монологічне мовлення. Саме в письмових текстах стильові особливості мови виявлено найбільш повно і виразно.

Функції наукового стилю (за О. Семенов):

4. Інформативна (повідомлення).
5. Епістемічна (наукове тлумачення явищ, з'ясування, обґрунтування гіпотез, класифікація понять, систематизація знань).
6. Комунікативна (передавання спеціальної інформації).
7. Перформативна (встановлення певних фактів або зв'язків за допомогою мовного матеріалу).
8. Гносеологічна (пізнавальна, спрямована на розширення знань).
9. Когнітивна (здобування нових знань).
10. Впливу (прагнення автора переконати читачів (слухачів) у правильності своєї позиції).
11. Аргументованого доказу (наведення доказів або фактів, які підтверджують істинність пояснення і думки).
12. Діалогічна (звернення автора до думки читача, зіставлення автором свого погляду з підходами, позиціями інших науковців).

3. Підстилі та жанрові різновиди наукового стилю

Науковий стиль поділяють на підстилі: власне науковий (академічний), науково-популярний, науково-навчальний.

Основне призначення **власне наукового підстилю** – об'єктивувати наукові відомості й кінцеві результати аналітико-синтетичного перероблення даних. Це основний підстиль наукового стилю, прикметні ознаки якого тут відображено найбільш яскраво і концентровано.

Науково-популярний підстиль має на меті зацікавити науковою інформацією широке коло читачів, незалежно від їхнього рівня фахової підготовки.

Основні завдання та функції:

- подати нову наукову інформацію, обґрунтувати її істинність;
- ознайомити з основами наук у формі, що сприяла б засвоєнню інформації як передумови подальшої пізнавальної діяльності у відповідній галузі;
- привернути увагу нефахівця до актуальних проблем певної науки.

Науково-навчальний підстиль виконує специфічну функцію – навчальну й посідає «проміжне» місце між власне науковим та науково-популярним підстилями. Від першого він відрізняється

дещо меншою суворістю викладу, меншою докладністю у покликанні на першоджерела, більшою спрощеністю системи доведень, спрямованої на більшу доступність інформації, обсяг якої визначає навчальна програма певного курсу. Від другого – меншою художністю і більшою послідовністю у викладі, чіткістю. Означений підстиль почасти називають «спрощеним», «полегшеним» варіантом наукового стилю.

Список використаних джерел

1. Горошкіна О.М., Шутова Л.І. Науковий текст: особливості мови та стилю : навчально-методичний посібник. Луганськ: Світанок, 2013. 138 с.
2. Колоїз Ж.В. Українська наукова мова. Кривий Ріг: КДПУ. 2017. 135 с.
3. Кузнецова Г.П., Корчова О.М., Кухарчук І.О., Холявко І.В. Культура мовлення та риторика : навчальний посібник. Глухів. Глухівський ПНУ ім. О. Довженка, 2020. 324 с.
4. Мацько Л.І., Денискіна Г.О. Українська наукова мова (теорія і практика): навчальний посібник Тернопіль: Підручники і посібники, 2011. 272 с.
5. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
6. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.
7. Семеног О. М. Культура наукової української мови: навч. посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 216 с.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитайте текст і скажіть, чи згодні ви з міркуваннями
2. Знайдіть у наведеному фрагменті риси наукового стилю (абстрактність, термінологічність, точність, логічність, доказовість, використання складних синтаксичних конструкцій).

Знають і люблять у нас японську літературу, образотворче мистецтво й кіномистецтво. Цікавлять нас і особливості мовного спілкування японців.

Історично склалося так, що японці уникають прямо давати чіткі і ясні, позитивні чи негативні оцінки, бо не хочуть своїми судженнями завдати болю співрозмовнику, якщо думки й погляди співроз-

мовників не збігаються. Усе робиться для того, щоб співрозмовник зберіг упевненість у собі, у своїй правоті. Ця традиція виявляти свої думки опосередковано, ніби піддаючи сумніву істинність власних слів, а заперечення висловлювати тільки натяками у формі прикладів і порівнянь призвела до появи в мові значної кількості словосполучень типу «чи не буде це так, що ...», «у мене таке враження, ніби можна сказати, що...».

Обов'язковим проявом ввічливості служить і всіляке приниження власної особи. Підносячи гарний подарунок, японець обов'язково скаже: «Це зовсім нікчемна річ, але прийміть, будь ласка». Добре пригощаючи, японець скаже: «Зовсім нічого немає...». Про себе, свої речі і своє оточення не прийнято говорити «хороший», «гарний», а тільки «невмілий», «нерозумний», «нікчемний», тоді як співрозмовника і його оточення завжди характеризують такими епітетами, як «дорогоцінний», «достолавний». Як зазначив японський лінгвіст Хорікава Наойосі, «ми говоримо так не тому, що така граматики японської мови, а граматики така тому, що так говорили наші предки» (з журналу).

3. Визначте жанрово-стильову належність текстів. Доведіть свою думку. Перекажіть один із текстів, намагаючись замінити якомога більше слів синонімами.

1. Нині, коли українська мова розширює сферу свого функціонування, зростає увага до культури усного та писемного мовлення. Розмовляти добірною українською мовою стає престижно, приходить розуміння того, що досконале знання мови – важлива професіограма людей різних спеціальностей. Відтак особливої значущості набуває проблема мовленнєвої культури майбутнього вчителя-словесника, яку потрібно вдосконалювати на етапі його професійної підготовки, у період навчання у вищих закладах освіти.

Філолог повинен володіти живим колоритним україномовним спілкуванням, трактувати мову як «енергію», «діяльність», «духовну силу», мати всебічну мовленнєву компетенцію, що виявляється в нормативності та правильності мовлення.

Як свідчить практика, у студентів почасти виникають труднощі, пов'язані з правильним уживанням слова, його написанням, вимовою, наголошуванням, творенням граматичних форм, лексичною і синтаксичною сполучуваністю тощо.

Сподіваємося, що різнотипні завдання і вправи, теоретичні коментарі у формі довідок, запропоновані в навчальному посібнику, допоможуть студентам проникнути в найглибші таємниці рідного слова, відчутти, що мова – це свято, що завжди з нами.

2. Письмо є вторинним, додатковим щодо усної мови і виникло як спосіб її фіксації. Це лише муміфікований образ усного мовлення. Комунікація в процесі розмови відбувається зовсім інакше, ніж у процесі письма. Говоримо зовсім не так, як пишемо, хоч і говоримо, і пишемо однією і тією ж мовою. До того ж не кожний написаний текст добре сприймається, коли його озвучують, і, навпаки, є чимало прикладів, коли навіть блискучі усні виступи у надрукованому вигляді втрачають свою «блискучість». Мелодика інтонації, у якій вбачають серце й розум живого мовлення, ритмомелодика, переходи з однієї висотної площини голосу в іншу, цікаві голосові реєстри, градації темпу, гра темпоритмів, темброві забарвлення, модуляції голосу, невербальні можливості творити підтекст словесної дії – усе це виявляється лише в усному мовленні. Основою спілкування є усне мовлення. І труднощі мовного спілкування зростають прямо пропорційно до числа тих, хто спілкується. А там, де одна зі сторін є невизначеною множиною, ці труднощі досягають максимуму (О. Сербенська).

4. *Визначте, до якого підстилю належать тексти. Відповідь обґрунтуйте. Сформулюйте 2–3 уточнювальні запитання за змістом текстів.*

Текст № 1

У загальній концепції В. Вернадського, яка в науковому пізнанні світу стає сьогодні особливо важливою, звуковому мовленню на рівні макросоціуму відведено значну роль у творенні важливої форми біохімічної енергії, яка, на думку вченого, є енергією людської культури. А звідси висновок – національна культура, її органічний зв'язок з національною мовою вимагають відповідної звукової збалансованості у просторі України.

Незаперечним є те, що радіо і телевізія створюють сьогодні мовленнєвий фон, який впливає на мовленнєву поведінку слухачів/глядачів. Через аудіовізуальні засоби люди, особливо діти, підсвідомо засвоюють манеру розмовляти; радіо- і телемовлення передають їм певний мовленнєвий досвід, впливають на рівень розвитку мовленнєвих умінь.

Українська мова належить до милозвучних, тобто на слух вона наспівна, приємна. Музикальність і наспівність виявляються в акцентно-ритмічній структурі мови, а загалом – в інтонації слова і речення, у ритміці. Національна специфіка мелодики слова, його наспівність ще не були спеціально досліджені, хоч спостереження засвідчують: мелодичний малюнок українського слова зосереджений на другому переднаголошеному й кінцевому складах, що відзначаються найбільшою тривалістю, яка дає час, щоб, як висловлюється Н. Тоцька, «*виспівати національну мелодію*» (О. Сербенська).

Текст № 2

У славному царстві частин мови в графстві Іменник служили брати Відмінки.

Називний відмінок відповідав за назву предметів і ставився до всіх з підозрою. Він весь час запитував: «Хто? Що?»

Родовий завжди стояв на варті і допитувався: «Кого, чого немає в царстві?»

Давальний розподіляв їжу між мешканцями, і весь час чувся його голос: «Кому, чому, скільки чого дати?»

А Знахідного завжди гукали на допомогу, коли треба було щось знайти в царстві. Він з вигуком: «Кого, що треба знайти?» – завжди біг на допомогу.

Орудний керував графським військом, він трішки недочував і перепитував: «Ким, чим, питаєте, керую?»

Місцевий відав транспортом. Він завжди знав, на кому? на чому? перевозять вантажі в царстві.

Кличний відмінок прислужував тоді, коли треба було когось погукати до його величності іменника (*Лінгвістична мініатюра*).

Текст 3

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що

- *вперше* здійснено комплексний аналіз проблеми формування професійної міжкультурної компетентності майбутніх перекладачів;
- *визначено* сукупність педагогічних умов формування готовності до професійної міжкультурної діяльності майбутніх перекладачів;
- *обґрунтовано модель* формування професійної міжкультурної компетентності майбутніх перекладачів;

- *удосконалено сутність понять «компетенція», «компетентність», «професійна міжкультурна компетенція перекладача» відповідно до загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти та комунікативного методу навчання іноземних мов;*
- *дістали подальшого наукового розкриття структура професійної міжкультурної компетентності перекладача та чинники її формування.*
- *дістали подальшого розвитку форми і методи формування професійної міжкультурної компетентності майбутніх перекладачів (з автореферату).*

5. Здійснить методичну адаптацію 2–3 сторінок наукового тексту з урахуванням принципу доступності для учнів ЗЗСО.

6. Прочитайте текст. Поміркуйте, які функції виконує цей текст: анотації, реклами тощо.

Чи варто вчити того, хто обрав науковий шлях і має певні досягнення на цій ниві?! Популярне прислів'я в різних його варіаціях твердить: ученого вчити – псувати його. І все ж ученими не народжуються! Це – істина, чи не так? А якщо виходити з неї, то й випускники вищих навчальних закладів, й аспіранти, і докторанти, та навіть ті, хто вже написав кандидатські та докторські дисертації, повинні вчитися. Адже обсяги наукової діяльності постійно зростають: ускладнюється інструментарій досліджень, неосяжним стає потік наукової інформації, а без їхнього освоєння неможливо здолати наступні сходинки в теоретичному осмисленні дійсності. Науку важко збагнути з першого кроку, її слід сприйняти, осмислити, перетворити на спосіб життя, засвоїти не лише окрему технологію, а й методологію, мистецтво аналізу й творчості, систему інтелектуальних і професійних цінностей.

Цей підручник-енциклопедія допоможе розпізнати таємниці успішної наукової діяльності, ознайомить зацікавлених із складним світом науки.

Для серйозної роботи над науковою працею необхідно вивчити чимало розвідок, які можна розташувати на трьох книжкових полицях: з методології наукового пізнання (вони формують загальну наукову культуру), у яких подано вимоги до наукової діяльності, особливо – до дисертаційних робіт; з наукового осмислення механізмів творчості.

Пропоноване видання – спроба замінити книжки всіх трьох полиць лише однією книгою, яка б зняла покривало таємничості з науки й наукової творчості, дохідливо розповіла про наукову роботу, зрештою, просто дала поради щодо підготовки наукової доповіді чи презентації дослідження.

Автор книги – доктор соціологічних наук, професор Юрій Петрович Сурмін – має досвід написання наукових праць (у нього їх понад 250, зокрема 20 монографій і підручників) і наукового керівництва. У цій книзі він поєднав власні набутки зі знаннями інших учених, спробував подати той інструментарій і механізми наукової творчості, без яких не відбувається жодне дослідження: від реферату, звіту, повідомлення до курсової, магістерської, кандидатської чи й докторської праці, написання першої статті й до видання солідних підручників, посібників, монографій.

Тема 4

Наукові тексти різних жанрів: властивості та структурно-сміслові компоненти

Три шляхи ведуть до знання: шлях міркувань – цей шлях найблагородніший, шлях наслідування – найлегший шлях і шлях досвіду – цей шлях найтяжчий.

Конфуцій

План

1. Науковий текст. Принципи його укладання.
2. Жанри наукового тексту.
3. Загальна характеристика основних наукових жанрів.

1. Науковий текст. Принципи його укладання

Текст (від лат. *textus* – тканина, сплетіння, поєднання) – висловлювання, що має внутрішню структуру, певну побудову та є продуктом монологічного або діалогічного мовлення, вираженим в усній або писемній формі.

Науковий текст:

- єдиний комунікативний блок;
- має чітку, логічну структуру;
- поділяється на внутрішньо завершені частини (розділи, підрозділи, пункти, параграфи, абзаци)

Принципи укладання наукових текстів:

- змістової насиченості;
- наукової інформативності;
- новизни;
- змістової закінченості;
- доступності;
- проблемності.

За функційним призначенням наукові тексти поділяють на види:

- теоретичний текст (подає теоретичні аспекти предмета дослідження);

- методологічний текст (містить мотивацію та опис специфіки методології проведеного дослідження);
- оглядовий текст (науково обґрунтовує предмет дослідження, установлює межі цього дослідження, указує на ступінь невивченості його окремих складників);
- пояснювальний текст (розкриває основні положення за допомогою покликань, цитат, різних приміток і тлумачень понять, таблиць, формул тощо);
- емпірико-фактологічний текст (термін Ю. Сурміна) (подає опис фактологічної бази дослідження, класифікацію й узагальнення фактів у конкретному дослідницькому контексті);
- додатковий текст (для додаткових доказів наукових положень використовують анкети, тексти завдань, графіки, статистичний матеріал, розміщені в додатках до наукової роботи);
- науковий текст мішаного типу (поєднує ознаки різних видів наукових текстів) (за книжкою Семеног О. М. Культура наукової української мови: навч. посіб. К. : ВЦ «Академія», 2010. С. 66–67).

2. Жанри наукового тексту.

Жанр (*фр., від лат., рід, вид*):

1. Вид творів у галузі якого-небудь мистецтва, що характеризується певними сюжетними і стилістичними ознаками; різновид.
2. Живопис на побутові теми, картина побутового сюжету.
3. Спосіб щось зобразити, сукупність прийомів, стиль, манера (Словник літературознавчих термінів).

Мовленнєвий жанр – типовий спосіб побудови мовлення в конкретній ситуації, призначений для передавання певного змісту; розгорнута мовленнєва побудова, що складається з певної кількості мовленнєвих актів, у яких комунікативний намір кожного мовця підпорядкований його стратегії і тактиці (Ф. Бацевич).

Жанр наукового тексту – мовленнєва модель тексту, що містить набір самобутніх комунікативних цілей.

Жанри наукового стилю виокремлюють залежно від його підстилю, оскільки кожному властивий певний набір жанрів, або жанровий репертуар.

Таблиця 1

Жанри наукового стилю

Власне науковий підстиль	Навчально-науковий підстиль	Науково-популярний підстиль
наукова стаття, монографія, кваліфікаційна робота, дисертація, доповідь, тези, рецензія	лекція, навчально-методичні видання (підручник, посібник, методичні рекомендації тощо)	стаття, книжка, нарис, лекція

3. Загальна характеристика основних наукових жанрів.

Тези – стисло сформульовані основні положення доповіді (виступу), наукової статті.

Типологія тез

- первинні (оригінальний науковий твір, стисле відбиття власної доповіді, статті автора);
- вторинні (створюють на основі первинних текстів, що належать іншому авторові).

Вимоги до написання тез:

- тези мають змістовно-композиційну структуру, до якої належать преамбула, основне тезове положення, заключна теза.
- кожна теза зазвичай складає окремий абзац, висвітлюючи певну мікротему.
- усі тезові положення складають єдиний текст. Іноді їх так і залишають як окремі пункти, але найчастіше редагують, надаючи їм цілісності.
- обсяг тез становить, як правило, 2–3 сторінки друкованого тексту через 1,5–2 інтервали.

Анотація (від лат. *annotatio* – письмова ремарка, зауваження, примітка) – коротка характеристика книжки, стислий виклад основного змісту опублікованого чи рукописного твору. анотація дає загальне уявлення про зміст твору, містить перелік основних розділів чи частин книги, висвітлених питань, а також зазначає, на яке коло читачів розраховано анотований твір. Іноді в анотації подають відомості про автора.

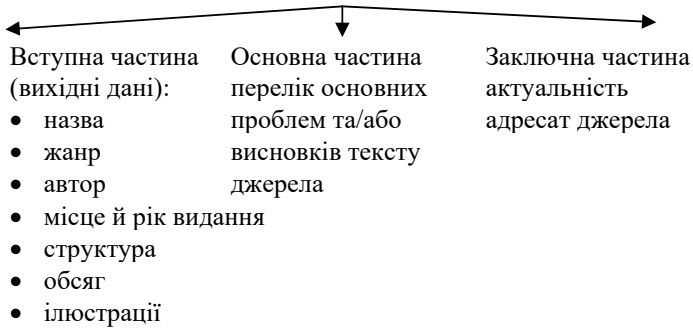

Схема 1. Орієнтовна модель анотації наукового джерела

Таблиця 2

Види анотацій за функційним призначенням

Ознаки диференціації	Види анотацій	
Мета	довідкові	рекомендаційні
	для характеристики офіційних, наукових, довідкових, виробничо-практичних видань	для розкриття змісту науково-популярних, художніх, дитячих книг, масово-політичної літератури, розважальних видань
Суть	уточнює заголовок і повідомляє з довідковою метою відомості про автора, зміст, жанр та ін. особливості документа, відсутні в бібліографічному описі	активно пропагує документи, зацікавлює, привертає увагу, переконує в необхідності прочитання документа; іноді подає недоліки, але максимально лаконічно, оскільки не є рецензією

Етапи анотування наукового джерела

1. *Ознайомитися з вихідними даними наукового джерела* (назва, жанр наукової продукції, автор, рік і місце видання, структура, обсяг, ілюстрації тощо):

- із заголовком;
- довідковим апаратом видання (вступом, змістом);
- рубриками в самому тексті, висновками.

2. Прочитати уважно текст. Визначити логічний суб'єкт (те, про що сказано в тексті) і логічний предикат (те, що про це сказано).

3. З'ясувати актуальність й адресат джерела (статті, книги тощо).

4. Встановити цільове й читацьке призначення документа (для самоосвіти, підвищення кваліфікації, на допомогу науковцям, для популяризації знань тощо).

5. Проаналізувати структуру тексту, визначивши вступну, основну та заключну частини.

6. Визначити головну інформацію основної частини тексту, відповідивши на такі запитання:

- Які проблеми висвітлюються?
- Що констатує автор?
- Як розглянуто й розв'язано порушені проблеми?
- Яких висновків доходить автор?

7. Оформити текст анотації письмово, використовуючи необхідні лексико-граматичні конструкції.

8. Здійснити самоконтроль виконаної роботи.

9. Відредагувати текст анотації.

Анотації до дисертації в лаконічній і конкретній науковій формі відбивають основний зміст і результати дослідження. Подають у такій послідовності: українською та англійською мовами. Після кожної анотації подають ключові слова відповідною мовою. Загальна кількість ключових слів – від трьох до десяти.

Зразки анотацій

1. Вагнер Тоні, Дінтерсміт Тед. Мистецтво навчати. Як підготувати дитину до реального життя /пер. З англ. Надія Борис. – 2-ге вид. К. : Наш формат, 2018. – 312 с.

У сучасному світі ми високо цінуємо академічну успішність, змушуючи наших дітей вступати до «найпрестижніших» навчальних закладів, отримувати найкращі оцінки та складати всі тести на відмінно. Але статус відмінника зазвичай не дає гарантій, що дитина матиме всі необхідні навички, щоб стати розвиненою особистістю, активним громадянином і побудувати успішну кар'єру. Система освіти не змінювалась уже принаймні століття і не відповідає вимогам сьогодення.

«Мистецтво навчати» презентує варіант альтернативної системи освіти, яка розвивала б креативні навички, ініціативність і допомагала підготувати нові покоління до вимог сучасної економіки. Усі ідеї автори підкріплюють коментарями стратегів та лідерів думок.

2. Основні вимоги до написання наукової статті : методичні рекомендації / укладачі: Г. З. Шевчук, Л. І. Гаврилук, Т. В. Гаврилук. Луцьк : ВІППО, 2016. 76 с.

Подано теоретичний і практичний матеріал щодо методики написання та оформлення наукової статті, опанування яким сприятиме підвищенню якості підготовки рукописів та надасть допомогу всім, хто готує рукописи для подання до видавництва чи редакції наукового періодичного видання.

Для науковців, методистів, викладачів, учителів, студентів та інших категорій користувачів – авторів наукових і науково-популярних книг та статей.

3. Цуркан М. В. Теоретичні основи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти : [монографія]. Київ, 2020. 405 с.

Монографію присвячено актуальній проблемі лінгводидактики вищої школи – розробленню теоретичних основ методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти. У роботі окреслено філософське підґрунтя навчання української мови як іноземної, висвітлено філософські принципи гуманізації, гуманітаризації та демократизації як складники формування гуманістичного світогляду майбутніх фахівців медичної галузі. Досліджено генезу проблеми навчання української як іноземної в лінгводидактичному дискурсі. Розкрито психологічні чинники адаптування студентів-іноземців в українському соціумі та освітньому просторі.

Обґрунтовано лінгводидактичні засади навчання української мови як іноземної (сучасні підходи, принципи навчання, методи, форми, засоби, технології навчання) студентів-іноземців медичних закладів вищої освіти. Описано особливості діалогічного мовлення студентів-іноземців в умовах професійно-мовленнєвого навчання й схарактеризовано дидактичний потенціал вправ і завдань у методичній системі навчання української мови як іноземної студентів-іноземців медичних закладів вищої освіти.

Для науковців, викладачів, студентів, усіх, хто цікавиться проблемами навчання української мови як іноземної.

Відгук – це висновки уповноваженої особи (кількох осіб) про наукові роботи, вистави, фільми, представлені на розгляд чи до захисту (за С. Шевчук).

Відгук має чітку структуру, якої необхідно дотримуватися.

Реквізити відгуку такі:

1. Назва документа.
2. Заголовок, що містить:
  - назву роботи;
  - прізвище, ім'я та по батькові її автора;
  - рік написання;
  - кількість сторінок.
3. Текст, що містить:
  - вступ;
  - стислий виклад змісту роботи;
  - критичні зауваження;
  - висновок з пропозиціями.
4. Підпис, завірений печаткою.
5. Дата.

Відгуки опонентів і керівника лежать в основі їхніх виступів на захисті дисертації. Оцінки виступів повинні збігатися зі змістом відгуків.

Відгуки офіційних опонентів готують на основі вивчення не тільки дисертації, а й друкованих праць здобувача. Головне призначення відгуків полягає в забезпеченні експертизи дисертації за такими обов'язковими напрямками, як актуальність обраної теми, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їхня вірогідність, новизна, повнота їх викладу в опублікованих роботах. У відгуках роблять зауваження щодо структури і змісту дисертації, її відповідності встановленим вимогам.

У випадку негативної оцінки дисертації опонент повинен аргументувати свою думку. Як аргументи використовують недостатню обґрунтованість висновків дисертації, низьку наукову й практичну цінність, помилки або порушення в оформленні дисертації (запозич-

чення положень із чужих робіт без покликань, невідповідність дисертації спеціальності, нерозв'язаність сформульованих у дисертації завдань і т.ін.).

У разі позитивної оцінки дисертації опонент обов'язково повинен відзначити, що вона є завершеною роботою, у якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що вирішують конкретне наукове завдання і мають істотне значення для розвитку галузі науки. У тому випадку, якщо думка про дисертацію позитивна, то опонент має повно й аргументовано сформулювати, які конкретно здобуті нові результати в певній галузі науки вирішують важливу наукову або прикладну проблему.

Рецензія – авторитетна суб'єктивна думка фахівця, що спирається на аналіз наукового тексту, зафіксована письмово, про написане в певному науковому тексті – кваліфікаційній роботі, статті, що безпосередньо впливає на перебіг захисту кваліфікаційної роботи, можливість публікації статті.

Список використаних джерел

1. Горошкіна О.М., Шутова Л.І. Науковий текст: особливості мови та стилю : навчально-методичний посібник. Луганськ: Світанок, 2013. 138 с.
2. Колоїз Ж.В. Українська наукова мова. Кривий Ріг: КДПУ. 2017. 135 с.
3. Кузнецова Г.П., Корчова О.М., Кухарчук І.О., Холявко І.В. Культура мовлення та риторика : навчальний посібник. Глухів. Глухівський ПНУ ім. О. Довженка, 2020. 324 с.
4. Основні вимоги до написання наукової статті : методичні рекомендації / укладачі: Г. З. Шевчук, Л. І. Гаврилюк, Т. В. Гаврилюк. Луцьк : ВІППО, 2016. 76 с.
5. Семенов О. М. Культура наукової української мови: навч. посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 216 с.
6. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посібник /За ред. М.І.Пентиліук. Київ: Ленвіт. 2015. 320 с.
7. Сурмін Ю. П. Наукові тексти : специфіка, підготовка та презентація : навч.-метод. посіб. Київ. : НАДУ, 2008. 184 с.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготуйте рецензію на статтю (за темою дослідження).

2. Прочитайте наведені матеріали довідково-рекомендаційної анотації, відредагуйте її. З'ясуйте, який структурний компонент її відсутній, та запропонуйте його з урахуванням належного місця в структурі анотації. Спрогнозуйте назву та жанр джерела, яке характеризує відновлена Вами анотація.

До складу ввійшли статті та нариси про педагогів, життєвий і творчий шлях яких тісно пов'язаний із Україною. Це перше подібне видання за всю історію незалежної України. Персоналії у книзі розташовано за часом видання письменником першої книжки.

3. Напишіть анотацію до власної статті з теми дослідження.

Т е м а 5

Науковий текст як результат наукового дослідження

План

1. Особливості наукової статті.
2. Етапи роботи над науковою статтею.
3. Найбільш поширені недоліки наукових статей.
4. Монографія.

1. Особливості наукової статті

Стаття – спеціальна публікація невеликого обсягу, у якій представлено погляди автора з визначених вузьких питань або результати окремих досліджень.

Науковці виділяють такі *функції наукової статті*:

Таблиця 3

Функції наукової статті

Назва функції	Характеристика
дослідницька	є формою представлення наукових результатів, методології і методів їх одержання
презентаційна	є способом презентації пріоритету дослідника і його досліджень у науковому співтоваристві
оцінна	дає оцінку станові наукових досліджень в аспекті проблеми статті
комунікаційна	є засобом спілкування дослідників певної проблеми
атестаційна	забезпечує атестацію автора під час захисту дисертацій

2. Етапи роботи над науковою статтею

1. Формулювання робочої назви статті:
  - а) заголовок має бути лаконічним і однозначним;
  - б) заголовок повинен сконцентрувати увагу читача на предметі дослідження.
2. Визначення меж теми та обсягів наукової інформації, представленої в науковій статті.
3. Розроблення орієнтовного плану (змісту) статті: вступу, основної частини, висновків, перспективи дослідження.

4. Окреслення у вступі змісту роботи:

- а) постановка проблеми, з'ясування її актуальності та науково-практичного значення. Висвітлення актуальності не має бути багатослівним, головне – показати суть проблемної ситуації, що потребує вивчення;
- б) аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання певної проблеми, а також тих, на які спирається автор;
- в) порушення не вирішених раніше питань, яким присвячено статтю;
- г) формулювання мети й завдань статті.

Мета вступу – показати, що дослідження є розвитком, продовженням або спростуванням визнаних положень, полемікою з іншими напрямками або окремими науковцями.

5. Визначення методів дослідження, джерельної бази, підготовки основних тез – відповідей на завдання.

6. Тлумачення використаних у статті термінів.

7. Обґрунтування в основній частині отриманих результатів. Текст має спиратися на принципи «від відомого до невідомого», «від простого до складного». Факти, явища мають бути певним чином представлені, класифіковані, згруповані, описані й супроводжуватися відповідним коментарем.

8. Перевірка узгодженості між заголовком, метою, завданнями й висновками.

9. Міркування над перспективами подальших розвідок у цьому питанні.

10. Проведення самоконтролю виконаної роботи на змістовому, логічному, мовностилістичному рівнях.

11. Оформлення списку використаних джерел за чинними стандартами.

3. Найбільш поширені недоліки наукових статей

- назва не відповідає предмету дослідження та його меті: є значно ширшою чи вузкою і недостатньо відображає зміст (перевищує 5–7 слів);
- відсутність у тексті статті конкретного наукового дослідження, зведення її у кращому випадку до опису ситуації;

- вона не відповідає прийнятій структурі, текст статті не структурований, у ньому порушено логіку викладу;
- відсутність у статті конкретних результатів викладу, теоретичних і практичних висновків;
- зловживання термінами без їхнього розшифрування або загалом відсутність термінів;
- уживання термінів без урахування їхнього значення;
- сплутування значень слів, близьких за вимовою і написанням;
- неправильний переклад з інших мов;
- відсутність покликань на авторитетні джерела;
- відсутність логіки викладу матеріалу;
- наявність граматичних, орфографічних та стилістичних помилок, недосконале редагування тексту, що ускладнює сприйняття змісту;
- недостатня чи, навпаки, перебільшена кількість використаних літературних джерел, їх слабкий зв'язок з досліджуваною проблемою, застарілість літератури;
- порушення правил оформлення бібліографії та покликань на використані джерела;
- плагіат.

Монографія – наукова праця (книжка), що відображає результати дослідження актуальної наукової проблеми або обмеженого кола питань. У монографії автор пропонує власний шлях розв'язання порушеної проблеми – концепцію, модель, методику. Складниками монографії є вступна частина, теоретичні розділи, висновки, список використаних джерел.

Монографії бувають одноосібні і колективні. Останнім часом збільшилася кількість монографій, підготовлених авторами з різних країн.

Список використаних джерел

1. Горошкіна О.М., Шутова Л.І. Науковий текст: особливості мови та стилю : навчально-методичний посібник. Луганськ: Світанок, 2013. 138 с.
2. Кузнецова Г.П., Корчова О.М., Кухарчук І.О., Холявко І.В. Культура мовлення та риторика : навчальний посібник. Глухів. Глухівський ПНУ ім. О. Довженка, 2020. 324 с.

3. Колоїз Ж.В. Українська наукова мова. Кривий Ріг: КДПУ. 2017. 135 с.
4. Основні вимоги до написання наукової статті : методичні рекомендації / укладачі: Г. З. Шевчук, Л. І. Гаврилук, Т. В. Гаврилук. Луцьк : ВІППО, 2016. 76 с.
5. Семенов О. М. Культура наукової української мови: навч. посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 216 с.
6. Сурмін Ю. П. Наукові тексти : специфіка, підготовка та презентація : навч.-метод. посіб. К: НАДУ, 2008. 184 с.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготуйте план статті за темою дослідження. Запропонуйте 2–3 варіанти назви для цієї статті. Запишіть ключові слова до статті й потлумачте їх.

2. Прочитайте текст. У разі потреби відредагуйте його. Спрогнозуйте, якою частиною статті є поданий фрагмент. Висловіть припущення про назву статті. Визначте її ключові слова. Сформулюйте поради авторові (авторці) щодо вдосконалення тексту статті.

Видатний український педагог В. Сухомлинський писав, що «процес соціалізації є однією з найважливіших передумов формування тієї виховної сили колективу, про яку в педагогічній літературі нерідко доводиться читати як про щось таке, що ніби дається вже в готовому вигляді» [1, с. 40], при цьому автор вважав, що „правильне включення в життя суспільства, правильна соціалізація можливі лише тоді, коли людина свідомо прагне гармонії власного «я» з інтересами інших людей, не тільки уміє, але й прагне поступатися своїми бажаннями на користь загального блага» [Там же, с. 41].

Серед вітчизняних учених, роботи яких були безпосередньо пов'язані з проблемами соціалізації особистості, слід назвати І. Звереву, А. Капську, В. Куєвду, Н. Лавриченко, М. Лукашевича, Л. Міщик, С. Савченка, С. Шашенко та ін.

Так, В. Куєвда зокрема відзначає, що суть соціалізації полягає в тому, що людина набуває психологічного статусу суспільного індивіда, включається в активне соціальне життя, освоює основні системи духовних цінностей, колективний досвід [2, с. 11–20].

Становить інтерес дослідження Н. Лавриченко, у якому автор, окрім сутнісних характеристик соціалізаційного процесу, аналізує хід і особливості соціалізації в зарубіжних країнах, зокрема у Франції. Для нас робота Н. Лавриченко цінна тим, що в ній чітко розставлено педагогічні акценти в процесі управління соціалізацією особи. Автор вважає, що «процес соціалізації особи охоплює проблематику навчання й виховання, які є передумовами й засобами соціалізації як кінцевої мети педагогічного процесу. Звідси можна зробити висновок, що дидактика й теорії виховання можуть розглядатися як концептуальні складові педагогічної теорії соціалізації» [3, с. 59].

Цікавою видається й позиція автора щодо понять «соціалізація» і «формування». Стаючи на точку зору соціальної педагогіки, дослідник вважає, що, на відміну від формування особи, соціалізація акцентує увагу на становленні індивіда як об'єктивно заданому процесі, не поєднуючи його із суб'єктивною складовою – спадковістю й негативними психофізіологічними змінами, оскільки ці чинники можуть серйозно порушити процес нормальної соціалізації, ускладнити його [Там же, с. 60–62].

Важливий внесок у дослідження соціалізаційної проблематики в 90-ті роки ХХ ст. в Україні зробив М. Лукашевич. Йому належить низка робіт, у яких тією чи іншою мірою розглядаються проблеми соціалізації. І хоча для досліджень М. Лукашевича характерний соціологічний підхід, проте, вони містять продуктивні спроби подати соціалізацію з огляду її педагогічного супроводу й корекції. Так, аналізуючи погляди зарубіжних соціологів ХХ ст., М. Лукашевич підкреслює важливість педагогічного аспекту в їхній творчості. Він зокрема відзначає: «Особливе значення для досліджень педагогічних аспектів соціалізації має, на нашу думку, розгляд соціалізації як процесу соціального навчання й послідовного засвоєння ролей, місця в цьому процесі розуміння зразків і моделей, системи цінностей» [4, с. 132].

Роботи М. Лукашевича цікаві й тим, що, окрім ґрунтовного аналітичного матеріалу, який стосується історії вивчення соціалізації, її цілей, механізмів, автор пропонує власну адаптаційну модель соціалізаційного процесу. Характеризуючи особливість цієї моделі, М. Лукашевич відзначає, що в її основу покладено об'єктивну оцінку спільного й відмінного в процесах адаптації й соціалізації.

До відмінних рис автор відносить глибину дії на людину, яка виявляється в тому, що соціалізація – це тривалий процес, який триває все життя, тоді як адаптація пов'язана із змінами навколишнього середовища і її тривалість обмежена часом пристосування індивіда до цих умов. Схожість же цих процесів полягає в тому, що в них особа вступає в різноманітні суб'єкт-об'єктні відносини, обидва процеси скоюються під впливом різноманітних чинників і, нарешті, найважливішими елементами цих процесів є засвоєння інформації й установалення позитивних зв'язків у навколишньому соціумі.

Список використаних джерел

1. Сухомлинский В.А. Мудрая власть коллектива // Избр. соч.: В 6 т. К.: Рад. шк., 1979. Т. 1. С. 221–424.
2. Куевда В.Т. Основи соціалізації у виховному процесі. *Професійна підготовка студентів педагогічних інститутів до виховної роботи* / За ред. А.Й. Капської. К.: ІЗМН, 1996. С. 11–20.
3. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: Європейські абрисы. К.: Віра ІНСАЙТ, 2000. 444 с.
4. Лукашевич Н.П. Социология воспитания: Краткий курс лекций. К.: МАУП, 1996. 180 с.

Тема 6

Культура читання наукового тексту

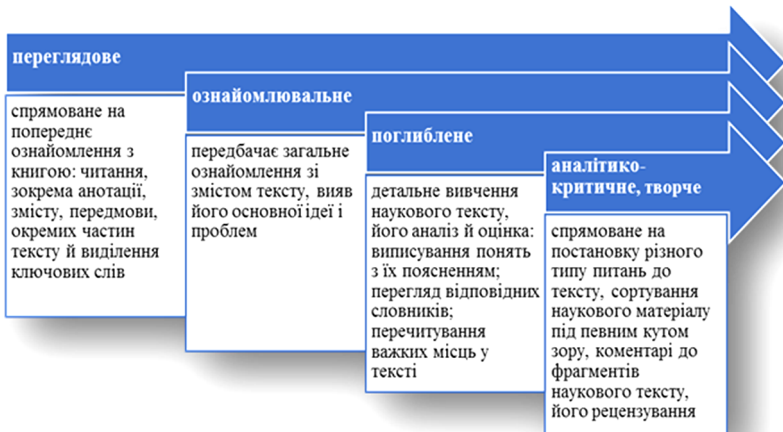
План

1. Різновиди читання.
2. План роботи з науковим текстом.
3. Загальноприйняті позначки в науковому тексті.
4. Вторинні наукові тексти як результат аналітичного читання.
5. Загальні правила цитування.

Сприймання наукового тексту – психічний процес відображення людиною змісту тексту за безпосереднього впливу на органи чуття.

Усвідомлення наукового тексту – осягнення, осмислення структури тексту через аналіз вербальної форми тексту.

1. Різновиди читання

2. План роботи з науковим текстом

(Г. Онуфрієнко)

1. Читати текст з олівцем у руках.
2. Ознайомитися з бібліографічним описом тексту.

3. Переконатися в розумінні всіх слів, термінів, терміносполук, фраз.
4. Осмислити здобуту інформацію, спираючись на свої знання й досвід.
5. Дібрати приклади, що також ілюструють головні ідеї (думки) тексту.
6. Перечитати найважливіші за змістом фрагменти тексту й ті, що ще не зовсім зрозумілі або ж викликають певний сумнів.
7. Письмово передати основну інформацію наукового тексту.

Ознайомитися, за можливості, з рецензіями на опрацьований науковий текст.

Читаючи науковий текст, варто користуватися позначками, робити виписки тощо.

3. Загальноприйняті позначки в науковому тексті

! – повна згода з тим, про що йдеться в тексті

? – незгода з автором, сумнів

?! – здивування

NB – дуже важливо

V – важливо

~~ – цікаво, може знадобитися

4. Вторинні наукові тексти як результат аналітичного читання.

Конспект – це особливий вид тексту, в основі якого лежить аналітико-синтетичне перероблення інформації (вихідного тексту). Мета цієї діяльності – виявлення, систематизація й узагальнення (з можливою критичною оцінкою) найціннішої (для того, хто конспектує) інформації.

Конспектування – процес трансформації та письмової фіксації основних положень прочитаного або сприйнятого на слух тексту. Конспект виявляє, систематизує та узагальнює найбільш важливу інформацію.

Конспект є вторинним до вихідного тексту, тобто конспект – це **самостійний вторинний текст**. Як будь-який текст, конспект має основні ознаки: змістову, смислову й структурну **цілісність**.

Вимоги до конспекту: змістовність, смислова і структурна цілісність.

Види конспекту:

- за обсягом: стислий, докладний, змішаний;
- за ступенем відповідності першоджерелу: інтегральний та вибіркового;
- за кількістю опрацьованих джерел: монографічний або оглядовий;
- залежно від форми подання інформації в конспекті й від ступеня компресії: конспект-план, конспект-схема, текстуальний конспект.

Етапи підготовки конспекту

1. Виділення смислових частин: усю інформацію, що складає одну тему, варто групувати в один блок.
2. У кожній смисловій частині сформулювати тему з опорою на ключові слова і фрази.
3. У кожній частині виділити головну й додаткову інформацію.
4. Головну інформацію фіксують у конспекті в різних формах: тез; виписок (текстуальний конспект); питань, що виявляють суть проблеми; номінативних речень (конспект-план і конспект-схема).
5. Підготовка додаткової інформації за необхідності.

Корисні поради

1. Обов'язково треба записати назву твору (або його частин) і вихідні дані.
2. Осмислити основний зміст тексту.
3. Скласти план-основу конспекту.
4. Конспектуючи, залишити широкі поля для доповнень, заміток, запису термінів та імен, які потребують роз'яснень.
5. Пам'ятати, що в конспекті окремі фрази й навіть окремі слова мають важливіше значення, ніж у розгорнутому викладі.
6. Запис варто вести своїми словами, що сприяє кращому осмисленню тексту.
7. Застосовувати певну систему підкреслень, скорочень, умовних позначень.
8. Дотримуватися правил цитування.

Список використаних джерел

1. Горошкіна О.М., Шутова Л.І. Науковий текст: особливості мови та стилю : навчально-методичний посібник. Луганськ: Світанок, 2013. 138 с.
2. Колоїз Ж.В. Українська наукова мова. Кривий Ріг: КДПУ. 2017. 135 с.
3. Кузнецова Г.П., Корчова О.М., Кухарчук І.О., Холявко І.В. Культура мовлення та риторика : навчальний посібник. Глухів. Глухівський ПНУ ім. О. Довженка, 2020. 324 с.
4. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.
5. Селігей П. Світло і тіні наукового стилю : монографія. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2016. 627 с.
6. Семенов О. М. Культура наукової української мови: навч. посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 216 с.
7. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посібник /За ред. М.І.Пентиліук. Київ: Ленвіт. 2015. 320 с.
8. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні; Інститут української мови. К. : Наук. думка, 2019. 392 с.

Завдання для самостійної роботи

1. Що означає вислів «читати по діагоналі»? Які твори ви так читаете?

2. Прочитайте поради відомого італійського науковця Умберто Еко стосовно читання першоджерел. Який досвід читання наукових праць у вас?

Підкреслення збагачують книгу. Вони є знаками зацікавленості, дозволяють повернутися до книги навіть через тривалий час і миттю відшукати те місце, що вас зацікавило. Але підкреслювати треба розумно. Деякі підкреслюють усе. Це означає не підкреслити нічого.

Користуйтеся різними кольорами, адже буває, на одній сторінці співіснують відомості різного порядку. Кольорові знаки стануть у нагоді на останній стадії роботи, коли за червоним кольором ви легко впізнаєте матеріал для першого розділу, за зеленим – для другого.

Зазначайте ступінь важливості інформації. Позначайте всі місця, до яких маєте намір повернутися.

У яких випадках не підкреслюють? Коли книга не ваша. Або коли вона рідкісна, добре ілюстрована й дорога. У цих випадках, очевидно, вихід зі становища – ксерокопіювати відповідні сторінки або виписати в зошит найяскравіші пасажі з відповідними коментарями.

3. Опрацюйте статтю за темою вашого дослідження.

- Проаналізуйте, наскільки вдалою є її назва. Запропонуйте власний варіант назви статті.
- Визначте внесок автора в дослідження проблеми. Проаналізуйте, як відображено його в анотації та ключових словах.
- Чи всі аспекти дослідження розкриті однаковою мірою?
- Чи могли б ви щось додати до тексту статті, уточнити окремі її положення? Висловіть свої міркування.
- Сформулюйте 2–3 уточнювальні запитання за текстом статті.
- Розширте перелік пропозов щодо перспектив дослідження.
- Проаналізуйте список джерел до статті. Чи на всі є покликання? Наскільки вичерпним є список літератури, на вашу думку?
- Розкажіть, чи з усіма наведеними джерелами ви ознайомлені?
- Оцініть, наскільки корисною виявилася для вас стаття.

4. Прочитайте визначення ключових термінів. Складіть конспект, тези й план поданого нижче тексту.

Повідомлення – цілісний, зв'язний, завершений за змістом, структурований, автономний та цілеспрямований, невеликий публічний виступ, невелика доповідь на певну тему, що реалізується в конкретних умовах спілкування.

Тези – коротко сформульовані головні положення тексту. Їх можна тезувати, ідучи за розвитком авторської думки, цитуючи ключові фрагменти. Можна викладати основні положення твору власними словами, уникаючи великих цитат.

Конспект – більш розгорнута форма тез. У конспекті стисло викладають найістотніше в змісті джерела чи його фрагмента. Цей вид роботи потребує попереднього складання плану й тез твору, що опрацьовується. Як і тези, конспект можна укладати двома спо-

собами. Але важливо пам'ятати, що в тезах лише формулюється думка, ідея чи теорія, тоді як у конспекті треба відбити її розвиток.

5. Виокремте в поданому тексті структурно-композиційні елементи. Запропонуйте власний поділ на абзаци, зважаючи на його структурні особливості, смислову закінченість, єдність змісту і логічну послідовність викладу. Схарактеризуйте за планом: тема, основна проблема, головна думка; мета і завдання автора; композиція статті, висновки; доречність застосування мовних засобів.

Ефективне розв'язання професійних завдань у швидкозмінних ситуаціях вимагає свідомого володіння засобами наукового пізнання, опанування методологією і логікою дослідницького пошуку, здатності обробляти і трансформувати одержану інформацію, передбачати вірогідні наслідки прийнятих управлінських рішень. Повною мірою це стосується й дослідницької компетентності педагогічних кадрів. Значна кількість зусиль вчених спрямована на пошук ефективних засобів удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів засобами всіх видів освітньої діяльності вищої школи, спрямованих на формування ціннісного ставлення до педагогічної професії, оволодіння системою світоглядних принципів і переконань, теоретичних знань і практичних умінь, формування професійно значущих якостей, умотивовану готовність до систематичного самовдосконалення, що вимагає необхідної науково дослідницької компетентності. Принципи демократизації, варіативності та відкритості, реформування парадигми вищої школи закладені в основних документах про освіту. Їх осмислення є першим кроком до наукового обґрунтування об'єктивної мети, змісту та організації діяльності вищої школи, успішне розв'язання завдань якої значною мірою пов'язане з наявністю методологічного підґрунтя ефективної підготовки майбутніх фахівців до здійснення педагогічних досліджень у сучасних умовах. Методологія, як відомо, – це вчення про наукове пізнання об'єктивної дійсності, система методів, тобто основних підходів, прийомів дослідження, що застосовуються в певній науці. Вона забезпечує наукове пізнання через вивірені й апробовані правила, норми, вимоги розумової і практичної діяльності, що відбивають властивості і зв'язки реального світу, у нашому випадку педагогічних процесів. Методологічні основи наукового пошуку мають складну ієрархічну

структуру: філософський рівень (закони і категорії діалектичного матеріалізму), міждисциплінарний (методи аналізу і синтезу, узагальнення, абстрагування, індукція і дедукція, системний, кібернетичний і синергетичний методи) та частково науковий рівень (методи пізнання окремої науки, єдність термінологічного апарату, адекватність методів завданням дослідження, можливість перевірки результатів та інше). Зрозуміло, існує взаємозв'язок і взаємовплив конкретно-педагогічної методології із кожним ієрархічно зумовленим її рівнем, що детермінує врахування як суперечностей в системі підготовки педагогічних кадрів, так і результатів критичного аналізу сучасних теорій вдосконалення роботи закладів вищої освіти. Аналіз накових здобутків Г. Балла, В. Кременя, В. Семиченко та ін. дозволяє констатувати, що основними протиріччями в роботі сучасної вищої педагогічної школи є невідповідність якості підготовки випускників ЗВО вимогам рівня суспільного розвитку. Це панування знанневої парадигми, що диктує необхідність перебудови змістового і процесуального компонентів професійно-педагогічної освіти, створення умов для максимальної реалізації потенційних можливостей студентів у нових соціокультурних і життєвих реаліях на засадах особистісно-орієнтованого підходу. Особистісно орієнтоване навчання ґрунтується на принципах гуманістичної психології: самоцінності особистості, глибокої поваги та симпатії до неї, врахування її індивідуальних особливостей тощо. Сучасна дидактична парадигма вищої школи націлена на розвиток майбутнього фахівця як ключової умови формування його професійних компетентностей. Водночас наявність культурологічного плюралізму в соціально-економічному розвитку дає підстави для доцільності вести мову про множинність концепцій особистісно орієнтованої освіти. Формування дослідницьких компетентностей майбутніх педагогів має відбуватися як прерогативні завдання в цілісній системі їхньої професійної підготовки. Це передбачає зосередження уваги на дотриманні таких ключових положень: використання потенційних можливостей всіх видів освітньої діяльності студентів; забезпечення цілісного режиму виконання науково-педагогічних досліджень упродовж всього періоду навчання у вищій школі; організацію пошукової роботи як у процесі виконання НДР, так і залучення студентів до участі у творчих науково-дослідницьких колективах. всебічне сприяння

самостійному науковому самовдосконаленню. Узагальнення одержаних нами матеріалів засвідчує, що у сучасній вищій школі існують реальні можливості включення студентів до науково-дослідної роботи; засобами нормативно визначених видів підготовки майбутніх учителів є необхідність більш інтенсивного залучення студентів до «необов'язкових» форм дослідницької діяльності, формування інтересу до самостійного творчого пошуку організації навчального процесу, обов'язкової участі студентів в позааудиторній науково-дослідній роботі, створення ефективної системи заохочення до наукових досліджень. До найбільш традиційних засобів формування дослідницьких компетентностей належать лекційні заняття, семінари, практичні і лабораторні роботи. Специфічне навантаження лекції полягає у залученні студентів до творчості, активізації їхнього інтересу до досліджень. Реалізується це шляхом забезпечення проблемного характеру викладання матеріалу, оптимального поєднання традиційних та інноваційних методів навчання. У системі науково-пізнавальної підготовки студентів значне місце має належати творчому характеру організації семінарських і практичних занять, основною метою яких є формування навичок практичного застосування теоретичних знань. Засобами спеціально розроблених креативних завдань розвивається вміння лаконічно і логічно викласти власну думку, формує навички пошуку і оброблення інформації, включення елементів до експериментального пошуку, створення ситуацій розвитку формує інтерес до наукової роботи і навички колективної діяльності майбутнього вчителя. Дієвими організаційними формами зарекомендували себе семінари-дискусії, семінари-практикуми, консультації, самостійні роботи, а також ігрові методи, конкурси, круглі столи, дебати та ін. Покращення рівня дослідницької компетентності студентів є використання активних методів, до яких включають рольові ігри, психологічні замальовки, моделювання, захист проєктів тощо. Це забезпечує пошуковий характер навчання, інтенсивний розвиток наукових знань студентів, готує до творчої професійної діяльності. Серйозним потенційним резервом у цьому плані є наскрізна педагогічна практика, мета якої полягає у створенні умов для самостійного використання знань і умінь в реаліях майбутньої професійної діяльності. Педагогічна практика дозволяє розширити загальні завдання дослідницько-пошукового процесу, конкретизувати зміст

наукових знань, перевірити глибину їх засвоєння, формує вміння і навички застосування дослідницьких знань, здійснює позитивний вплив на розвиток пізнавальної самостійності. Формування дослідницьких компетентностей фахівця має розглядатися як програма, яка інтегрує всі види педагогічного впливу на особистість майбутнього фахівця, що забезпечується реалізацією ідеї поліфункціонального входження базисних компонентів як наскрізної лінії, що переходить через усі ланки неперервної професійної освіти. Таким чином, формування дослідницьких компетентностей майбутнього фахівця має ґрунтуватися на ієрархічній системі категорій і принципів філософського, міждисциплінарного і частково наукового рівнів (з інтернету).

Компресія наукового тексту

План

1. Компресія – спосіб трансформування тексту.
2. Анотація до дисертації. Вимоги до анотацій.
3. Особливості реферування наукових текстів.
4. Ключові слова.

1. Компресія – спосіб трансформування тексту.

Компресія наукового тексту – творчий процес, що передбачає трансформування розгорнутої текстової структури до згорнутої з обов'язковим збереженням обсягу інформації, що передається.

В основі компресії лежать уміння доцільно добирати мовні засоби для стиснення тексту, що може відбуватися різними шляхами:

- вилученням неістотного, другорядного;
- перефразування основної думки в більш стислу форму.

Згортання інформації відбувається шляхом вилучення з тексту тих змістових одиниць, що є надлишковими в конкретній ситуації, дублюють інформацію, що міститься в попередньому контексті або є надлишковою з огляду на комунікативне завдання.

Не можна вилучати авторську тезу, аргументи, авторські висновки.

Лексична компресія відбувається шляхом заміщення узагальнювальним словом відрізків різного обсягу – від словосполучення до речення або низки речень.

Синтаксична компресія передбачає трансформацію речень. Кілька простих речень можна перетворити в одне складне, або навпаки – одне складне в кілька простих. Тут використовують найчастіше еквівалентні заміни синтаксичними структурами на кшталт дієприкметникових зворотів, однорідних членів речення тощо.

2. Анотація до дисертації. Вимоги до анотацій.

Вимоги до анотації затверджує Міністерство освіти і науки.

Наведемо фрагмент із наказу МОН № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» від 12.01.1017.

Для ознайомлення зі змістом та результатами дисертації подається державною та англійською мовами анотація – узагальнений короткий виклад її основного змісту. В анотації дисертації мають бути стисло представлені основні результати дослідження із зазначенням наукової новизни та за наявності практичного значення.

В анотації також вказують:

- прізвище та ініціали здобувача;
- назву дисертації;
- вид дисертації та науковий ступінь, на який претендує здобувач;
- спеціальність (шифр і назва);
- найменування вищого навчального закладу або наукової установи, у якому (якій) здійснювалася підготовка;
- найменування наукової установи або вищого навчального закладу, у спеціалізованій вченій раді якої (якого) відбудеться захист;
- місто, рік.

Обсяг анотації становить 0,2–0,3 авторських аркуша.

Анотація може подаватися також третьою мовою, пов'язаною з предметом дослідження.

Наприкінці анотації наводять ключові слова відповідною мовою. Сукупність ключових слів повинна відповідати основному змісту наукової праці, відображати тематику дослідження і забезпечувати тематичний пошук роботи. Кількість ключових слів становить від п'яти до п'ятнадцяти. Ключові слова подають у називному відмінку, друкують в рядок через кому (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17#n13>).

3. Особливості реферування наукових текстів.

Реферування – стислий переказ змісту наукової роботи, книжки, оформлений письмово; доповідь на певну наукову тему, зроблена на основі критичного аналізу інформаційних джерел відповідної тематики.

Для реферування необхідно виокремити в тексті логічні частини, виділити ключову ідею кожної частини.

Продумуючи композицію вторинного тексту, визначити, що буде включено до вступу, основної частини, висновків.

Важливо передати думку, не інтерпретуючи й не оцінюючи її.

Ключові слова

Ключові слова – слово чи словосполучення, що дають змогу скласти уявлення про зміст статті. Вони є складником анотації. Кількість ключових слів, як правило, варіюється від 5 до 10.

За допомогою ключових слів в інформаційних ресурсах групують наукові статті задля полегшення пошуку. За допомогою ключових слів можна згрупувати, класифікувати статті.

Список використаних джерел

1. Горошкіна О.М., Шутова Л.І. Науковий текст: особливості мови та стилю : навчально-методичний посібник. Луганськ: Світанок, 2013. 138 с.
2. Колоїз Ж.В. Українська наукова мова. Кривий Ріг: КДПУ. 2017. 135 с.
3. Кузнецова Г.П., Корчова О.М., Кухарчук І.О., Холявко І.В. Культура мовлення та риторика : навчальний посібник. Глухів. Глухівський ПНУ ім. О. Довженка, 2020. 324 с.
4. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.
5. Селігей П. Світло і тіні наукового стилю: монографія. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2016. 627 с.
6. Семенов О. М. Культура наукової української мови: навч. посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 216 с.
7. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посібник /За ред. М.І.Пентиліук. Київ: Ленвіт. 2015. 320 с.
8. Терещенко В.М., Панченков А.О. Методика реалізації Українського правопису в новій редакції у закладах загальної середньої освіти. Харків: Соняшник. 2019. 256 с.
9. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні; Інститут української мови. К. : Наук. думка, 2019. 392 с.

Завдання для самостійної роботи

1. Запишіть фрази таким чином, щоб смисл залишився незмінним, а кількість слів скоротилася.

Зразок: Будь-яка діяльність відбувається більш ефективно й дає якісні результати, якщо при цьому особистість має сильні, глибокі,

яскраві мотиви, що викликають бажання діяти активно, з повною віддачею сил, долаючи неминучі перешкоди, несприятливі умови та інші обставини, наполегливо просуваючись до поставленої мети. – Позитивні мотиви покращують результати діяльності.

1. Мовні норми здебільшого складаються стихійно, проте велику роль у їх становленні відіграють письменники, майстри слова, які наділені даром мовної інтуїції у виборі кращих варіантів, відчуттям естетики слова; з наукового погляду мовні норми обґрунтовують мовознавці.

2. Мова всього народу, усіх його верств – освічених, неосвічених, дипломатів, жебраків, жителів сіл і великих міст – становить собою загальнонаціональну, або загальнонародну, мову, у якій чітко виділяється жива народна мова й писемна, або літературна, мова.

3. Жива народна мова – це усна мова народу, його широких верств, до неї належить мова окремих територій, так звані територіальні діалекти, мовлення окремих груп людей, об'єднаних віковими, фаховими та якимись іншими спільними рисами – жаргон, сленг, аргі.

2. Схарактеризуйте основні види анотацій. З'ясуйте, який вид анотації є найбільш поширеним у науковій діяльності. Ознайомтеся з анотаціями на дві журнальні наукові статті з проблеми дослідження. Спробуйте визначити ключові слова. Звірте свій варіант з авторським. Схарактеризуйте, чи вдало дібрані ключові слова в статтях.

3. Установіть спільне й відмінне між конспектом наукового джерела, анотацією і рефератом.

4. Проаналізуйте анотацію до дисертації, тематика якої пов'язана з тематикою вашого дослідження.

Напишіть анотацію на наукову роботу (статтю, монографію та ін.), скориставшись порадами:

Анотація наукової роботи становить коротку її характеристику, у якій зазначають: 1) тему; 2) основні проблеми; 3) новизну дослідження (не завжди); 4) адресата.

Зразок. У посібнику викладено відомості про орфоепічні, лексичні, морфологічні та синтаксичні норми сучасної української мови, володіння якими є основою мовної культури людини.

До кожної теми запропоновано систему вправ, які сприятимуть засвоєнню теоретичного матеріалу, виробленню навичок виправлення та вдосконалення написаного.

Для студентів закладів вищої освіти, викладачів, абітурієнтів, а також усіх, хто прагне усунути мовні огріхи, удосконалити мовні вміння, поглибити свої знання з української мови.

5. Ознайомтеся з анотаціями. Запропонуйте за їх змістом назви статей.

1. У статті порушено проблему вдосконалення професійного мовлення майбутніх учителів з урахуванням специфіки профілю обраної спеціальності, розкрито особливості побудови системи вправ, спрямованої на послідовне збагачення фахового фразеологічного запасу студентів.

Ключові слова: професійне мовлення, фразеологічна одиниця, вправа

2. У статті проаналізовано результати міжнародного оцінювання освітніх досягнень українських учасників PISA-2018, зокрема показників рівня сформованості читацької компетентності.

Окреслено ключові проблеми формування читацької компетентності закладів загальної середньої освіти, рекомендовано зразки вправ і завдань, спрямованих на формування читацької компетентності для використання на уроках української мови.

Ключові слова: дослідження PISA, читацька грамотність, читацька компетентність, базова середня освіта.

Тема 8

Типологія помилок у наукових текстах

Немає людини, яка не робила б помилок,
але той, хто виправляє свої помилки, – мудрець.
Китайська мудрість

План

1. Помилка як порушення мовної норми.
2. Характеристика помилок.

1. Помилка як порушення мовної норми

Помилка – це порушення норм української літературної мови. Найчастіше виокремлюють такі помилки в мові – лексичні, граматичні (морфемні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні), стилістичні, орфографічні, пунктуаційні.

Норма регулює правильну вимову звуків, звукосполучень і наголос у словах (орфоепічна); уживання слів у властивому їм значенні, правильне поєднання слів за значенням у словосполученні й реченні (лексична); правильне написання слів (орфографічна); правильне вживання слів та їх форм у словосполученнях і реченнях (граматична); уживання розділових знаків у реченні (пунктуаційна); уживання слів відповідно до змісту, емоційного забарвлення, експресивності та стилю мовлення (стильова).

Однією з характеристик норми є її динамічність, тобто на різних етапах розвитку суспільства норма може змінюватися. Наприклад, тривалий час педагоги послуговувалися такими поняттями, як *хід уроку, відкритий урок*. Нині мовознавці радять замінити їх на *перебіг уроку, показовий урок*. До змін у новій редакції Українського правопису широко використовували слово *проект*, оскільки в правописі відбулися зміни, у публікаціях після 2019 року читаємо *проект, метод проектів, проектна діяльність* тощо.

2. Характеристика помилок

У таблиці запропоновано загальну характеристику помилок.

Таблиця 4

Характеристика помилок

Змістові	Не розкрито тему тексту, порушено послідовність викладу, нечітко передано основну думку, спотворено інформацію, не рівною мірою висвітлено мікротему тексту, абсурдність висловлення, невдале цитування, наявність зайвих відомостей тощо.
Лексичні	Тавтологія, уживання слова в невласливому йому значенні, невиправдане нагромадження спільнокоренових слів, уживання слів з інших мов замість українських.
Орфографічні	Запис слів із порушенням правил написання певних букв, уживання апострофа, м'якого знака.
Пунктуаційні	Порушення правил уживання розділових знаків
Граматичні	Порушення правил словотворення, неправильне вживання закінчень змінних слів, неправильне поєднання слів, помилки вживання ступенів порівняння прикметників, неправильне вживання займенників, дієприкметників, прийменників, порушення в узгодженні, керуванні, неправильна побудова речень тощо.
Стильові	Недоцільне поєднання елементів різних стилів, зайва образність, патетика, одноманітність речень і абзаців тощо.

Список використаних джерел

3. Горошкіна О.М., Шутова Л.І. Науковий текст: особливості мови та стилю : навчально-методичний посібник. Луганськ: Світанок, 2013. 138 с.
4. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. Вид. друге, істотно доповнене. Київ: КММ, 2019. 208 с.
5. Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців: монографія. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2019. 356 с.
6. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посібник / За ред. М.І.Пентилюк. Київ: Ленвіт. 2015. 320 с.
7. Терещенко В.М., Панченков А.О. Методика реалізації Українського правопису в новій редакції у закладах загальної середньої освіти. Харків: Соняшник. 2019. 256 с.
8. Типологія помилок у науковому тексті : Зб. наук. пр. ; відп. ред. Т. В. Симоненко. Черкаси : Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2011. 118 с.

9. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні; Інститут української мови. К. : Наук. думка, 2019. 392 с.

Завдання для самостійної роботи

1. Поставте наголос у словах.

Асиметрія, багаторазовий, безпринципний, вишиванка, вимога, визвольний, видання, феномен, випадок, витрати, вишиваний, центнер, вірші, віршовий, декупаж, дискурс, довідник, дуплекс, завдання, загадка, заголовок, закладка, ергономія, індустрія, каталог, лате, магістерський, маркетинг, одинадцять, ознака, патерни, псевдонім, рефлексія, сантиметр, силабус, сімдесят, текстовий, фаховий, фейсбук, чорнозем, фольга, форзац, черговий.

2. Прослухайте уривок з роману Л. Костенко «Берестечко» (5 хвилин) за покликанням <https://www.youtube.com/watch?v=m1A50HWtLdw>

Проаналізуйте, як диктор дотримується орфоепічних норм. Відповідь проілюструйте вписаними впродовж прослуховування прикладами.

Поєднайте прикметники з поданими іменниками.

Гармонічний // гармонійний: аналіз, людина, коливання, відносини, витвір, стиль, побудова.

Дружний // дружній: взаємини, народ, країна, рука, вітання, зв'язки, колектив.

Особистий // особовий: власність, господарство, майно, книжка, підпис, склад, посвідчення, назва, рахунок.

Діалектний // діалектичний: експедиція, практика, мовлення, ареал, слово, особливості.

Матеріальний // матеріалістичний: інтерес, становище, стан, цінності, світ, філософія.

Дипломний // дипломований: проект, учасник, фахівець, робота.

3. Доберіть до слів іншомовного походження власне українські слова-синоніми. Визначте сферу їх уживання.

Бартер, дедлайн, драфт, консенсус, ратифікувати, легалізувати, менеджер, процент, толерантність, пролонгувати, дикція, демонструвати, кореспонденція, репрезентувати, компенсувати, потенціал, акумулювати, імплементація, експертиза, ревізія, санкція, субсидія, конкуренція, конфіденційний, конфронтація.

Складіть алфавітний список прізвищ, імен та по батькові відомих учених відповідного фаху, поставте їх у формі родового, давального та орудного відмінків.

5. Відредагуйте один із текстів (за власним вибором).

Текст 1

Як показав досвід, проблемно-проектний семінар виявився оптимальною формою створення навчально-професійної спільноти студентів і педагогів – «співбуттєвого простору», що дозволяє реалізувати умову персональної включеності, причетності до вироблення суспільно-значущого продукту, емоційного піднесення. Студенти з перших занять розуміли, що їхня точка зору є важливою, переконувалися в тому, що проблеми сучасної освіти, професійної підготовки не мають однозначних і готових рішень. У підсумку семінару відбулася його колективна рефлексія, оцінка виробленого колективного продукту. Форма проектно-проблемного семінару стала вагомим підґрунтям для реалізації моделюючої стратегії організаційно-діяльнісних ігор за змістом програми. Таким чином, кожен студент був умовлений логікою просування від усвідомлення ролі педагога до власне професійної діяльності і конструктивно включався в групову роботу по вирішенню завдань моделювання. Така логіка побудови змісту й вибору організаційної форми занять однієї з провідних фахових дисциплін початкової професійної підготовки («Вступ до фаху») продиктована тим, що на початку входження в професію майбутні педагоги оволодівають основами проектувальної діяльності, а необхідний рівень сформованості проектувальних умінь буде досягнутий на завершальному етапі навчання (4 курс) через систему відповідних спецкурсів і спецсемінарів, зокрема, «Моделювання педагогічної діяльності», «Проектування педагогічного процесу». Отже, провідними психолого-педагогічними умовами на I етапі формування професійної свідомості з цілісного комплексу визначених нами умов, є створення навчально-професійної спільноти (співбуттєвого простору) та ціннісно-смыслового простору, в якому переживаються існуючі й утворюються нові педагогічні цінності й смисли (з інтернету).

Текст 2

Виокремлюється ряд напрямів позааудиторної роботи зі студентами з доповненням, розширенням та реалізацією їхнього особистісного творчого потенціалу в гендерному спрямуванні:

- доповнення зон самореалізації студентів (наприклад, заохочення дівчат до занять спортом, а юнаків – до самообслуговування);
- організація досвіду рівноправної співпраці юнаків і дівчат у спільній діяльності;
- зняття традиційних культурних заборон на емоційне самовираження юнаків, заохочення їх до вираження почуттів;
- проведення з дівчатами занять із досвіду самозаохочення й підвищення самооцінки (наприклад, технологія щоденника з фіксуванням успіхів).

Якщо позааудиторна робота взагалі певною мірою передбачає індивідуальний особистісно орієнтований підхід до студентів, то зазначена організаційна форма зокрема дає більшу свободу вибору і самареалізації, допомагає бути достатньо гнучкими і вміти використовувати варіанти можливої поведінки.

Однією зі специфічних позааудиторних форм навчання, зорієнтованих на формування сучасних гендерних стереотипів, є позааудиторна самостійна робота, що передбачає здатність студента до самоорганізації, самоконтролю й самооцінки власних досягнень у навчально-пізнавальному процесі.

Важливим етапом залучення студентської молоді до самостійної позааудиторної роботи є мотиваційний. Сформувавши позитивну мотивацію є завданням викладачів.

Мотиваційний етап передбачає формування стійких орієнтирів студента на важливість, необхідність самостійної роботи; усвідомлення взаємозалежності форм самостійної та аудиторної роботи, значення оволодіння навичками самостійної роботи для формування якостей професіонала (з інтернету).

Текст 3

В умовах зростання індивідуалізації внутрішнього світу людини, яке часто породжує проблеми самотності, соціальної дезінтегрованості й дезадаптації, зростає роль взаєморозуміння в житті кожної особистості. Грубість, невміння і небажання зрозуміти один одного, прояви неповаги, непорозуміння, агресії, конфліктності, інтолерантної поведінки серед підлітків – усе це, на жаль, яскраві докази відсутності взаєморозуміння, що нерідко виявляються в їхніх висловлюваннях і поведінці. Тому важливим чинником збереження духовно-моральних цінностей у підлітків є виховання, що базується передусім на засадах налагодження взаєморозуміння та консолідації.

Проблеми, що стосуються налагодження взаєморозуміння серед підлітків, привертають увагу фахівців різних галузей наукових знань – філософії, соціальної психології, педагогіки.

Перші спроби порушити проблему готовності особистості до взаєморозуміння з оточуючими знаходимо в працях давньогрецького філософа Сократа. Ретроспективний аналіз підходів до дослідження цього поняття засвідчує, що перед цим філософом уперше виникла етична проблематика, що відображає міжособистісні взаємостосунки, а сама філософська рефлексія виступила у формі діалогу. Важливими є роздуми Сократа про діалогічність думки, що є запорукою успішного міжособистісного спілкування.

У філософській концепції Арістотеля значна увага приділялася розумінню сутності людини через пізнання нового. Теорія пізнання, на його думку, узагальнює пізнавальні процеси, що мають місце в повсякденному житті й у сфері духовної культури.

Г. Гадамер, як засновник філософської герменевтики, розвиває думку щодо проблеми досягнення взаєморозуміння як складової соціального буття людини (з інтернету).

6. Перепишіть текст, розставивши правильно розділові знаки.

Сучасного вченого як і вченого будь-якої іншої епохи неможливо уявити без створення або експертизи того чи того тексту різних типів якого стає так багато що важко обійтися без спеціальної допомоги зі складання тих текстів з якими найчастіше доводиться працювати вченому. Можна мати які завгодно дослідницькі таланти але якщо немає умінь і навичок написання наукових текстів то можна з упевненістю сказати що досягнення і самореалізація такого вченого будуть мінімальними. Та й навряд чи взагалі без цього можна стати ученим. Можна навести десятки прикладів з історії науки коли пріоритети тих або тих відкриттів закріплювалися не за тим ученим який першим щось відкрив, а за тим хто по суті повторив відкриття але при цьому зумів донести його через талант написання різних текстів до наукового співтовариства. Особливо це актуально в нашу епоху епоху інформаційної цивілізації коли успішна комунікація нерідко буває важливішою за наукове відкриття.

Тексти з якими доводиться мати справу вченому умовно можна поділити на дві групи тексти що він створює і тексти які йому дово-

диться використовувати у своїй діяльності або піддавати експертизі. Усі ці тексти створюють своєрідний текстовий простір у якому перебуває вчений. При цьому ефективність науковця вимірюється здатністю створювати власні оригінальні тексти поширювати їх і опановувати застосовувати переробляти й оцінювати інші тексти.

7. Яким стилем написано текст? Завдяки чому створюється комічний ефект у тексті? Визначте іностильові елементи.

Інструкція «Як не слухати оратора»

Усядьтесь у крісло якомога глибше, голову нахиліть злегка вперед (це звільняє язик, він висить вільно, не утруднюючи дихання). Гучне хропіння виводить з себе навіть найспокійнішого оратора, тому головне – уникайте хропіння, усі дихальні шляхи повинні бути вільними. Важко дати чіткі інструкції щодо збереження у сні рівноваги. Але щоб голова не хиталася з боку в бік, влаштуйте їй з двох рук і тулуба міцну опору у формі триніжка – ще Архімед знав, що це дуже стійкий пристрій. Тим самим зменшується ризик падіння на підлогу (адже видиратися з-під столу зазвичай доводиться при досить неприємному пошвавленні публіки). Так у вас і голова не впаде на груди, і щелепа не відвалиться. Закриті очі слід ховати в долонях, при цьому пальці повинні стискати лоб у гармошку. Це справляє враження напруженої роботи думки й дещо спантеличує оратора. Можливі вигуки під час кошмарів, але на цей ризик доводиться йти. Прокидайтеся повільно, озирніться і не починайте аплодувати відразу. Це може виявитися не до ладу. Краще вже почекайте, доки Вас розбудять заключні оплески.

Тема 9

Структура, етапи підготовки публічного виступу

Немає сильнішої, ніж магія слів.

А. Франс

Хто багато стріляє, ще не стрілець, хто багато говорить, ще не оратор.

Конфуцій

План

1. Основні поняття класичної риторики.
2. Розділи класичної риторики.
3. Закони риторики.
4. Основні характеристики підготовленого і спонтанного (імпровізованого) мовлення.
5. Академічне красномовство.
6. Підготовка публічного виступу.
7. Композиція публічного виступу.
8. Найпоширеніші помилки, яких необхідно уникати ораторові.
9. Прийоми встановлення і збереження контакту з аудиторією.

1. Основні поняття класичної риторики

До основних понять класичної риторики належать логос, етос, пафос, топос.

Логос. У давньогрецькій мові слово *logos* означало такі дві групи понять: а) слово, мова, мовлення і б) поняття, думка, розум, а точніше – єдність цих понять обох груп як всезагальну закономірність.

Логос як основна категорія класичної риторики покликаний воедино представляти думку і слово, що практично означало: слово має зміст, думку, воно має йти від розуму й апелювати до нього. Логос слугує критерієм істинності. У сучасній риториці логічність є однією з основних ознак промови й тексту, яка реалізується через можливість вибору в мовному викладі послідовності міркувань, несуперечності тез і положень промови, у доцільності співвідношень, якщо реальність диктує суперечливі положення.

Етос. У давньогрецькій мові слово *ethos* означало звичай, звичка, характер, норів (від нього походить і сучасне слово етика) і в античній риториці спочатку вживалося як ознака до слова ора-

тор, а потім закріпилося в риторичній науці як моральний принцип її. Етос є основою формування риторичного ідеалу.

Як одна з основних категорій класичної риторики етос визначав взірцеву суспільну й особисту морально-етичну поведінку оратора, інакше промовець не зможе переконувати інших і впливати на них. Без етосу (морального кодексу) риторика самознищується, перетворюється не в істину думок і почуттів, а в самообман. За Арістотелем, слухачі мають впізнавати промовця як людину достойну, гідну промовляти до їхніх сердець і розуму. Антична риторика широко послуговувалася поняттям етосу, виховувала високу мораль (гідність, чесність, справедливість, порядність).

Звичайно, риторику як технологію мовлення, як комунікативний матеріал можна використати як на благо людей, так і на зло. Однак риторична наука і практика декларувала та відстоювала високу моральність оратора як непорушний закон, як велике благо оратора і риторики загалом. У всі віки цінувалися високі помисли, чисте серце, щира душа оратора.

Пафос (гр. *rathos* – пристрасть, почуття) – це інтелектуальне, вольове, емоційне устремління мовця (автора), яке виявляється і в процесі мовної комунікації, і в його продукті – тексті.

Для створення пафосу використовують інтонацію, міміку, жести, гумор, заклики, вигуки. Без пафосного наповнення промова беземоційна, нецікава, не знаходить відгуку у слухачів.

Топос (гр. *topos* – місце), топіки – це риторичне поняття, що означає загальні місця у промові. До них належать найтипівші часо-просторові мовні ситуації та описи їх, які легко запам'ятати і які майже у всіх мовців однакові.

У повсякденному житті ми спілкуємося у межах топосів різних моделей: театр, гості, робота, навчання дають нам багато звичних ситуацій, у яких не постає питання: як запитати? що відповісти? (за Л. Мацько, О. Мацько).

2. Розділи класичної риторики

1. Інвенція – винайдення думок, знаходження матеріалу, визначення теми, задуму промови.

2. Диспозиція – розташування думок; визначення послідовності подачі матеріалу для реалізації поставленої мети, відбір аргументів для доведення думок.

3. Елокуція – вираження думок; відбір ефективних мовних засобів (слів, словосполучень, речень, стилістичних фігур) для висловлення думок і реалізації запланованого, сама реалізація задуму.

4. Елоквенція як частина елокуції – використання риторичних фігур, прикрас мовлення.

5. Меморія – запам'ятовування промови: використання властивостей пам'яті для заучування змісту тексту, словесних і несловесних засобів.

6. Ораторія (акція) – виголошення промови: техніка виконавської майстерності оратора.

3. Закони риторики

Усі жанри красномовства, зокрема й доповідь та наукова дискусія, до якої треба готуватися аспірантові, підпорядковуються риторичним законам, тобто основним правилам, що регулюють розумово-мовленнєві процеси публічного мовлення.

Закони риторики взаємозумовлені й взаємопов'язані. Вони відбивають послідовність певних дій підготовки, реалізації й самоконтролю публічних виступів: концептуальний, моделювання аудиторії, стратегічний, тактичний, мовленнєвий, ефективної комунікації, системно-аналітичний.

Закони риторики відповідають класичним риторичним традиціям: винайдення думок (інвенція), розташування (диспозиція), вираження (елокуція), запам'ятовування (меморія), виголошення (акція).

Концептуальний закон становить перший крок мовленнєвого циклу – винайдення ідеї, задуму (створення концепції). Цей закон передбачає пошук істини шляхом усебічного аналізу предмета. Концепція – це система знань про предмет, виражена в стислій формі. Вона є першоосновою розумово-мовленнєвого процесу.

Закон моделювання аудиторії передбачає системне вивчення аудиторії на основі трьох ознак: соціально-демографічних, соціально-психологічних (мотиви поведінки, потреби, ставлення до предмета мовлення та суб'єкта, який його викладає, рівень розуміння предмета), індивідуально-особистісних, а також урахування «зон небезпеки», уміння їх попередити.

Стратегічний закон – системна побудова програми впливу на конкретну аудиторію на основі створеної концепції з урахуванням психологічного портрета аудиторії.

Тактичний закон передбачає систему дій, спрямовану на підготовку ефективної реалізації стратегії. До складників цього закону належать аргументація та активізація мислення й почуттєво-емоційної діяльності аудиторії. Тактичний закон дозволяє суб'єктові знайти ефективні засоби впливу на аудиторію, завдяки чому здійснюється реалізація розгортання тези й цільової настанови: завдання (досягнення поставленої мети) й надзавдання (спонукання до зворотної реакції, до дії).

Закони концептуальний, моделювання аудиторії, стратегічний, тактичний спрямовані на розвиток таких якостей, як самостійність, самокритичність, глибина, ерудиція, гнучкість, відкритість мислення. Застосування цих законів сприяє розвитку ефективного мислення. «Усе, що хочеш сказати, розглянь перш за все в голові своїй, бо в багатьох язик передує й самій думці» (Сократ). «Перш, ніж випустити слова з нижньої частини голови, пропусти їх спочатку через верхню частину» (Цицерон).

Мовленнєвий закон передбачає вираження думки в дієвій словесній формі – системі комунікативних якостей мовлення (правильність, виразність, ясність, точність, ємність, стислість, доцільність). Цей закон фокусує в собі досвід різних лінгвістичних дисциплін (стилістики, прагматики, комунікативної лінгвістики, культури мовлення, виразного читання, лінгвістики тексту тощо).

Закон ефективної комунікації передбачає систему дій суб'єкта задля налагодження контакту на всіх етапах комунікації як необхідну умову ефективної реалізації продукту мисленнєво-мовленнєвої діяльності. Цей закон містить механізм запуску концепції (а попередні закони спрямовані на підготовку запуску концепції).

Системно-аналітичний закон передбачає аналіз якості та ефективності продукту розумово-мовленнєвої діяльності й потребує самоаналізу та коригування спілкування. Системно-аналітичний закон є інструментом розвитку таких якостей, як самокритичність і відкритість мислення, здатність сприймати інші погляди, мовне чуття, шанобливість, тактовність, коректність. Цей закон завершує риторичну формулу та не робить її замкненою, застиглою, бо сам символізує вічний процес удосконалення.

Під час підготовки текстів наукового стилю варто дотримуватися трьох *«золотих» правил риторики*:

Перше правило *«Теза й гасло»* – оратор повинен логічно, яскраво доводити аудиторії свої аргументовані «тези», а не гасла; «теза» – положення (думка), яке автор повинен довести, а «гасло» – заклик, стисла чітка фраза, що гарно запам'ятовується, не потребує ніяких обґрунтувань.

Друге правило *«Формула Цицерона»* – оратором є той, хто будь-яку проблему викладе зі знанням справи (наука), струнко (зміст), витончено (мистецтво), з гідністю (форма) під час виконання.

Третє правило *«План і епістема»* – епістема – в античній філософії — найвищий тип безсумнівного, вірогідного, абсолютного знання; епістемічна підготовленість оратора до виступу передбачає, щоб він готувався до процесу виступу найкращим із можливих для нього варіантом. План виступу має бути підготовлений на основі античної епістемі, тобто так, щоб аудиторія отримала максимум користі й естетичну насолоду.

4. Основні характеристики підготовленого і спонтанного (імпровізованого) мовлення

Таблиця 5

Основні характеристики промов

Заздалегідь підготовлена промова	Імпровізована промова
1	2
1. Почніть підготовку за кілька днів, це дозволить запам'ятати промову.	1. Чітко сформулюйте тему й основну думку промови.
2. Двічі-тричі прочитайте промову перед дзеркалом.	2. Визначте тезу й аргументи (їх не повинно бути багато – 2–3).
3. Під час репетиції не «рвіть» текст на шматки, а читайте його загалом. Така тактика дозволяє відтворити ситуацію реального виступу, побачити слова, у наголошуванні яких виникають сумніви.	3. Сформулюйте кілька вступних і заключних зауважень.
4. На невеличких аркушиках (які буде зручно тримати в руках) можна записати необхідні дані (цифри, цитати, аргументи тощо) або ключові слова.	4. Якщо ще є час, подумайте про факти, приклади, цитати, афоризми, приклади з історії або літератури, які зможете використати.

Продовження таблиці 5

1	2
5. Тренуючись спробуйте «змалювати» портрет майбутньої аудиторії.	5. Продумайте переходи від однієї композиційної частини до іншої.
6. Запам'ятайте: під час кожної репетиції ваша промова буде звучати по-різному. Це добре, бо, можливо, один із варіантів стане вашою реальною промовою.	6. Пам'ятайте: імпровізована промова повинна бути короткою (не більше 5–7 хвилин), мати чітку структуру, бути зрозумілою для слухачів, а також яскравою й виразною.

5. Академічне красномовство

Назва «академічне красномовство» походить від імені міфічного героя Академа, на честь якого названо сади поблизу Афін, де проходили заняття для учнів. Згодом цим терміном почали називати філософську школу, засновану Платоном саме в цій місцевості) – вид красномовства, характерними ознаками якого є науковість і системність у викладі матеріалу, мета якого – виявлення й обґрунтування об'єктивних рис, властивостей та закономірностей явищ, про які йдеться. Загалом це ораторська діяльність науковця та викладача, що доповідає про результати дослідження або популяризує досягнення науки.

Академічне красномовство зародилося у Давній Греції і було ще невимушеним ні за формою організації занять, ні за часовими межами. Так, Арістотель міг читати лекції під час прогулянок з учнями. Проте з часом школа ставала все більш регламентованою, усталився й тип лекції. У Європі академічне красномовство динамічно розвивалося в середньовічних університетах. Особливого розквіту набуло в післяренесансний період, коли наука, звільнившись від схоластичних моделей, почала широко проникати у світ матеріальних явищ й описувати його.

В Україні зародження академічного красномовства пов'язане з функціонуванням Острозької школи та Києво-Могилянської Академії, хоча тут також були ще дуже відчутні релікти схоластики. Згодом воно розвивається у стінах класичних університетів (Київський, Львівський, Дніпропетровський, Харківський, Одеський, Чернігівський та ін.). Видатними представниками

українського академічного красномовства були М. Максимович, М. Костомаров, В. Єрмаков та ін. Подальшого розвитку академічне красномовство набуло у працях сучасних дослідників у галузі риторики: Л. Мацько, О. Мацько, Г. Онуфрієнко, Г. Сагач та ін.

Головні риси академічного красномовства – *доказовість, бездоганна логічність, точність мовлення, чітка, позбавлена будь-якої двозначності, термінологія*. Наука, як відомо, є точним описом реальних, матеріальних явищ світу, тому саме науковий опис цих явищ в усному слові і живить академічне красномовство (за С. Абрамовичем, М. Чікарьковою).

Таблиця 6

Різновиди академічного красномовства

Наукове	Науково-популярне	Навчальне
наукова доповідь, реферат, огляд, дискусія	лекція, стаття	лекція, розповідь, опис, бесіда тощо
Завдання оратора		
повідомити про результати досліджень, порушити наукову проблему	говорити просто про складне; навчити слухачів критично мислити, заволодіти їхньою увагою	привернути увагу до актуальних проблем науки, говорити просто про складне; навчити слухачів критично мислити, заволодіти їхньою увагою

6. Підготовка публічного виступу

Підготовка виступу – важливий і відповідальний етап для кожного промовця, що розпочинається з визначення теми виступу. Досвідчені оратори радять виходити з власного досвіду, рівня знань. Важливо, щоб тема була цікавою, актуальною, значущою для вас і слухачів. Іноді доводиться виступати на вже визначену тему, у цьому випадку її треба уточнити, конкретизувати.

Наступний етап – формулювання теми виступу. Назва його має бути чіткою, зрозумілою й, за можливості, стислою; відбивати зміст виступу й обов'язково привертати увагу слухачів. Потрібно уникати й загальних назв, що потребують висвітлення багатьох аспектів проблеми, чого не зможе зробити доповідач у межах одного виступу. Наприклад, теми «Формування професійної компетентності вчителів іноземних мов», «Дистанційне навчання в умо-

вах сьогодення» неможливо висвітлити всебічно, тому з-поміж слухачів завжди будуть незадоволені, які не отримали відповіді на свої питання. Для конкретизації загального формулювання теми можна використати підзаголовки, наприклад, «Принципи формування професійної компетентності вчителів іноземних мов», «Структура уроку в умовах дистанційного навчання» тощо.

Систематизація — процес зведення розрізнених знань про предмети (явища) в єдину систему, встановлення їхньої єдності. Систематизація спирається на класифікацію, аналіз і синтез істотних властивостей певної системи. Необхідною умовою систематизації є виокремлення фундаментальної ідеї, що здатна привести знання до логічної єдності. Вихідним пунктом процесу систематизації є прийняття певних принципів, що формулюють цю ідею.

Процес підготовки виступу потребує визначити його мету. Мовець повинен чітко визначитися для кого, з якою метою він виступає, якої реакції слухачів прагне. Ораторові варто формулювати мету виступу не тільки для себе, а й для слухачів. Чітке формулювання цільової настанови полегшує сприйняття виступу, певним чином настроює слухачів.

Важливою умовою правильного визначення теми й мети виступу є складання уявного психологічного портрета аудиторії: оцінка рівня обізнаності слухачів з темою виступу й зацікавленості в розкритті певних питань, характеристика вікових особливостей, роду діяльності.

Після визначення теми, мети виступу йде етап пошуку й відбору матеріалу. Уміло дібрані факти, цифри збагачують, увиразнюють мовлення. Критеріями відбору фактів є достовірність, абсолютна точність. Досвідчений оратор підпорядковує факти загальній ідеї виступу.

Основними джерелами нових ідей, цікавих відомостей, фактів, ілюстрацій виступу є: наукова, науково-популярна, художня література; довідкова література: енциклопедії, довідники, словники, статистичні збірники, таблиці, бібліографічні покажчики; статті з періодичних видань радіо-, телепередачі та ін.

Для підготовки цікавого, змістовного виступу краще використовувати не одне, а кілька джерел. Поль Сопер радив ораторам-початківцям: «Не хвилюйтесь, якщо способи відбору матеріалу в бібліотеці та інших місцях спочатку здаватимуться складними. Оволодівши ними, ви уникнете великих витрат часу і зайвих кло-

потів. Якщо засвоїте, як користуватися бібліотекою, то ви набудете найважливішого – дослідницьких навичок і невтомного бажання знати досконало все з питань, що вас цікавлять».

Далі рекомендують скласти попередній план виступу, що відображатиме власне бачення проблеми, зміст матеріалу. У процесі роботи над виступом план може змінюватися. Після написання плану ораторові необхідно попрацювати над побудовою окремих частин виступу: вступу, основної частини та висновку (з посібника «Риторика»).

7. Композиція публічного виступу

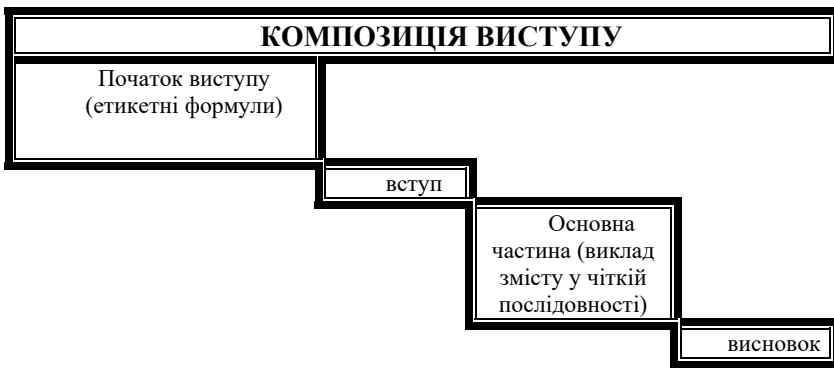

Схема 3. Композиція виступу

Останнім часом поширеними є виступи у форматі TED, які не мають тривати довше, ніж 18 хвилин. Ці виступи відрізняються оригінальністю, щирістю, новизною.

8. Найпоширеніші помилки, яких необхідно уникати ораторові:

1. Неправильний наголос. Іноді від наголосу може залежати й семантика (значення) слова.
2. Неправильна вимова окремих звуків.
3. Неправильне вживання слів за семантикою (значенням).
4. Невміння розрізняти окремі морфеми у слові (наприклад, префікси).
5. Уживання дієслова-зв'язки *буде* (майбутній час) в контексті теперішнього часу.

6. Вживання «це» для зв'язки перед словами «який», «котрий», «коли», «де».
7. Тавтологія – повторення спільнокоренових слів.
8. Використання плеоназмів (зайве дублювання слів спільного значення).
9. Слова-паразити: ну, скажімо, зрозуміло тощо.
10. Невміння враховувати стилістичне (емоційне) забарвлення слова (фрази).

9. Прийоми встановлення і збереження контакту з аудиторією

Таблиця 7

Стисла характеристика прийомів установаження і збереження контакту з аудиторією

Прийоми	сутність
Запитання до аудиторії	Важливо так сформулювати запитання, щоб аудиторія змогла дати відповідь «так» або «ні».
Організація дискусії	Необхідно акцентувати на чомусь суперечливому, пояснивши свою позицію.
Звернення до окремих слухачів	Запитання на кшталт «Бачу, Ви не погоджуєтеся з такою думкою?»
Авансування	Навмисне затягування повідомлення цікавої інформації, яка цікавить слухачів.
Стисле відхилення від теми	Вкраплення інформації, що не пов'язана з темою.
Демонстрування предмета	«Поглянемо уважніше на цю річ...», «Що це?»
Наближення до слухачів	Оптимальна глибина «заходу» до зали – третина її довжини.
Розважальні елементи в другій частині виступу	Особливу увагу доцільно приділити другій частині виступу, оскільки слухачі втомлюються, їхня увага згасає. Тому намагайтеся бути більш емоційними. Можна розповісти про цікаві випадки з життя, навести приклади з літератури. Зацікавте новим, намагайтеся ділитися новою інформацією в оригінальній формі. Демонструйте власний зв'язок із темою виступу.
Закон краю	Оскільки кінець і початок виступу слухачі запам'ятовують краще, необхідно зробити більш емоційною й різноманітною середину виступу.

Список використаних джерел

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Риторика: Навч. посібник. Львів: Світ. 2001. 240 с.
2. Голуб Н.Б. Риторика у вищій школі: монографія. Черкаси : Брама-Україна. 2008. 400 с.
3. Горошкіна О.М., Нікітіна А.В., Попова Л.О. Магістерська робота: від задуму до захисту. Методичний путівник. Ліганськ. 2006. 26 с.
4. Горошкіна О.М., Шутова Л.І. Науковий текст: особливості мови та стилю : навчально-методичний посібник. Луганськ: Світанок, 2013. 138 с.
5. Колоїз Ж.В. Українська наукова мова. Кривий Ріг: КДПУ. 2017. 135 с.
6. Мацько Л. І., Мацько О.М. Риторика. Київ: Виша школа. 2006. 311 с.
7. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика: монографія / О. А. Кучерук, Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна, С. О. Караман та ін.; за ред. О. А. Кучерук. Київ: КНТ, 2016. 258 с.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитайте висловлення відомих ораторів. Про які етапи підготовки промови в них йдеться?

1. Вчити – обов'язок оратора, давати насолоду – честь, яка надається слухачеві, справляти ж сильне враження – необхідно (Цицерон). 2. Оратором є лише той, хто в змозі говорити з кожного питання гарно, вишукано і переконливо, відповідно до важливості предметів, на користь часові і для задоволення слухачів (Тацит). 3. Невзяття до уваги характеру слухачів зробить безплідними зусилля навіть великого таланту (А. Бен). 4. Немає нічого сильнішого за слово (Менандр). 5. Оратор користується народною прихильністю лише тоді, коли завчасно продумає, що буде говорити: лише цим доводить він свою відданість народу, а той, хто не турбується, як буде сприйнята його промова, діє... як людина, яка більше спирається на силу, ніж на переконання (Демосфен). 6. Справжній оратор прикрашає свою промову тільки світлими істинами, найблагороднішими почуттями, виразами сильними й відповідними тому, що бажає він нав'язати; він мислить, відчуває, і слова йдуть (Ф. Фенелон).

2. Прочитайте текст. Випишіть ключові слова і словосполучення. Поясніть, у чому полягає відмінність між щоденною підготовкою і підготовкою до конкретного виступу.

Підготовка до виступів може бути щоденною і до конкретного виступу. Щоденна підготовка складається з таких чинників: самоосвіта – постійне прагнення до нових знань, постійне незадоволення собою; створення власного архіву – збирання вирізок з газет, журналів, виписки з прочитаної літератури, прислів'я, приказки, крилаті слова, афоризми; записування питань, що задають слухачі; оволодіння технікою мовлення – її основні елементи: фонаційне (мовленнєве) дихання, голос (правильні навички голосоутворення), дикція (ступінь виразності під час вимови слів, складів, звуків); підвищення культури усного й писемного мовлення: увага до правильного мовленнєвого спілкування в побуті, активна мовленнєва практика (бесіди, дискусії, семінарські й практичні заняття), регулярне листування; критичний аналіз виступів – аналіз виступів на зборах, конференціях, по радіо, телебаченню: зміст промови, форма викладу, мовленнєва майстерність, ораторські прийоми, контакт з аудиторією, що сподобалося, що викликало негативну реакцію, самоаналіз; оволодіння методикою публічного виступу – для цього необхідно знати: з яких етапів складається діяльність оратора, як підготуватися до зустрічі зі слухачами, як побудувати промову, які прийоми управління аудиторією можна використати.

Підготовка до конкретного виступу визначається: видом ораторської промови, темою, метою й завданнями, індивідуальними особливостями, складом аудиторії (з посібника «Риторика»).

3. Підготуйте публічний виступ або есе за такими темами:

1. Для чого вченому сьогодні потрібні риторичні здібності?
2. Як ви розумієте фразу «Мова є системою знаків на радість тим, хто думає, і на горе тим, хто відчуває»?
3. Чи погоджуєтеся ви з думкою «Люди перестають мислити, коли перестають читати»?
4. Чи могли б ви назвати для себе книги відкриттям?
5. Як я обираю книжки для читання.
6. Чи можна через мову дітей зрозуміти, як відбувається номінація?
7. «Те, що ми знаємо, – обмежене, а те, що не знаємо, – безкінечно»?

Виступ і доповідь на науковій конференції та захисті дисертації

Індивідуальність для оратора –
це найдорожче надбання,
яке потрібно плекати і розвивати

Д. Карнегі

План

1. Форми наукової комунікації.
2. Мовний етикет науковців.
3. Виступ і доповідь на науковій конференції та захисті дисертації.
4. Недоліки виступів на конференціях.
5. Добір аргументів.
6. Мовленнєва поведінка в усній науковій дискусії

1. Форми наукової комунікації

Наукова комунікація передбачає обмін інформацією з приводу певної проблеми, інструменту й результатів дослідження.

Вона є необхідною умовою здорового розвитку науки. Для характеристики наукової комунікації можна використовувати термін «дискурс» у транскрипції відомого німецького філософа Ю. Хабермаса, який під ним розуміє не вільну розмову, під час якої співрозмовники не думають про дотримання правил мовної комунікації, а діалог, що здійснюється за допомогою аргументів, який дає змогу виявити загальнозначуще, нормативне у висловленнях. Це діалог, який досяг відомої стадії зрілості. В ідеалі дискурс – це зразок, модель вироблення комунікативної компетентності. Він здійснюється в науковому комунікативному співтоваристві, якому властиві відкритість і гласність.

Наука, як будь-яка цілеспрямована діяльність, здійснювана в умовах невизначеності, характеризується цілком визначеними результатами, що є евристичними й не завжди однозначними.

Комунікація в науці здійснюється в трьох формах: письмовій, усній і через Інтернет. Оскільки письмову форму наукової комунікації було розглянуто в попередніх розділах посібника, то схарактеризуємо стисло усну та інтернет-комунікацію.

Усна комунікація належить до найбільш давніх видів комунікації. Її перевага – у безпосередності контакту, у її насиченості не тільки раціональними, а й чуттєво-емоційними складниками. Основним недоліком усної комунікації є необхідність фізичного переміщення комунікатора до місця комунікації.

Серед форм усної комунікації найбільш популярними є семінари, конференції і симпозиуми.

Семінар (від лат. *seminare* – розсадник) – *особлива форма групових занять з певного предмета або теми за активної участі слухачів*. Між учасниками семінару мають місце статусні розбіжності. Серед них виділяються керівник або керівники семінару й пересічні учасники.

Головне призначення наукового семінару – навчити учасників, ввести їх у ту чи ту наукову проблему, теорію, метод дослідження.

Перед його проведенням розробляють програму семінару, визначають його тривалість, кількість семінарських занять і їхню тематику, що розсилають учасникам семінару. Учасники семінару ознайомлюються з програмою, визначають своє місце в ньому, готують доповіді.

Керівник семінару зазвичай на його початку виступає зі вступним словом, у якому вводить учасників у курс справи, визначає план і правила обговорення. Особливість семінару в тому, що пересічні його учасники повинні активно брати участь в обговоренні теми під керівництвом ведучого, яким, як правило, є відомий фахівець з проблеми семінару. Форми прояву активності учасників можуть бути різними. Серед них виступи, запитання, коментарі, доповіді, читання рефератів, дискусії і т.ін.

Конференція (від лат. *conferetia* – збирати в одне місце) *у найзагальнішому вигляді – збори, нарада представників урядів, суспільних, партійних, наукових організацій для обговорення і вирішення конкретних питань*.

Специфіка конференції як різновиду зборів полягає в тому, що на цих зборах виступають усі учасники, внесені в програму.

Процес самої конференції включає пленарне засідання, на якому виступають учасники, з вітаннями організатори конференції, представники державних і наукових організацій, а також найбільш відомі вчені з доповідями за суттю проблеми. Потім проводять секційні засідання, у яких беруть участь усі інші учасники.

Досить часто в структурі конференції застосовують й інші форми комунікації: круглі столи, пресконференції, дискусії тощо, які додають конференції дискусійності, забезпечують свободу висловлень.

Таблиця 8

Різновиди наукових конференцій

Різновиди конференцій	Тематична спрямованість
наукова	присвячена дослідницьким проблемам
науково-практична	присвячена дослідницьким і практичним проблемам
теоретико-методологічна	присвячена обговоренню питань теорії і методології

Останнім часом у зв'язку з інтенсивним розвитком Інтернету досить поширеною стає інтернет-комунікація. Без електронної пошти, електронних архівів і баз даних сучасне дослідження взагалі неможливо уявити.

Інтернет (від лат. *inter* – між і *net* – мережа) – **всесвітня комп'ютерна мережа, що пов'язує між собою користувачів великих і малих (локальних) комп'ютерних мереж і є наслідком розвитку комп'ютерної техніки**. У світі існує понад 130 мільйонів комп'ютерів і більше 80 % з них об'єднані в різні інформаційно-обчислювальні мережі – від малих локальних мереж в офісах до глобальних мереж типу Інтернету.

2. Мовний етикет науковців

Мовний етикет ділового спілкування. Від чого він залежить? Як формувався? Мовний етикет існував та існує в сучасній українській науці. Він є результатом значних мовно-стилістичних процесів, які відбулися в царині українського наукового стилю. Ці процеси особливо помітні за останнє століття.

Мовний етикет має велике значення в комунікації науковців; їхня поведінка й мова залежать від того, з ким вони спілкуються: учений і його колеги спілкуються у власне науковому підстилі, а вчений і його учні – у науково-навчальному.

Структура мовного етикету в науковому стилі залежить від форми спілкування. Так, перебуваючи на науковому симпозиумі,

науковець має використати зовсім іншу форму звертання до колег-учених, ніж ту, яку він використовує під час академічної лекції. Звичайно, науковець може змінювати мовні формули. Ці зміни будуть залежати від культури, вишуканості мовлення, смаків, традицій науковця, умов і мети спілкування. Майже незмінними залишилися етикетні вирази, які використовують під час публічного захисту дисертацій (це звертання до голови й членів спеціалізованої вченої ради, наприклад: *Глибокоповажний голово спеціалізованої вченої ради! Шановні члени спеціалізованої ради! Колеги!*).

Висловлення подяки членам спеціалізованої вченої ради, опонентам, наприклад: *Дозвольте сердечно подякувати голові спеціалізованої вченої ради – членові-кореспонденту Академії педагогічних наук України, доктору економічних наук, професору ...; кандидатві економічних наук, доценту ...;*

Щиро дякую кафедрі .., її завідувачеві.., усім співробітникам кафедри та зокрема професорові .., доцентіві.., які доклали зусиль під час атестації роботи на попередніх етапах. Сердечна подяка всім членам спеціалізованої вченої ради за участь в обговоренні роботи. Висловлюю особливу подяку вченому секретареві спеціалізованої вченої ради... .

Таблиця 9

Етикетні формули науковців

Ситуація	Рекомендовані слова і фрази
1	2
Вітання	З колегами: <i>Добрий день!</i> Учасників конференції керівник може привітати так: <i>Радий Вас вітати в нашому місті!</i> Свого колегу викладач може привітати словами: <i>Моє шанування!</i> (звучатиме більш урочисто). Зі студентами: <i>Добрий день! Вітаю вас!</i>
Прощання	До побачення! До зустрічі! До наступної лекції!
Подяка: а) після закінчення наукової доповіді чи лекції	Дякую за увагу! Дякую за запитання!
б) на захисті дисертації	<i>Дякую за слушні зауваження!</i>

Продовження таблиці 9

1	2
в) людям, які допомагали, консультували під час створення праці	<i>У роботі над книгою значну допомогу авторі надали члени наукового семінару відділу диференціальних рівнянь Інституту прикладних проблем механіки і математики АН України. Керівникові семінару, заслуженому діячеві науки України професору ..., і всім активним його учасникам автор висловлює найщирішу подяку.</i>
У наукових текстах (і в усному мовленні) потрібно вживати авторське «ми»	<i>На наш погляд, вважаємо, ми переконані, ми дотримуємось іншої класифікації</i>
Під час полеміки, заперечення чи висловлювання побажання щодо точок зору інших: нейтральна позиція автора (проста констатація поглядів інших учених) схвалення позиції інших авторів несприйняття автором позиції інших авторів	<i>зазначив, запропонував, наголошував, розглянув, визначив, дослідив слухна думка, справедливий міркування, без сумніву, безперечно висловлюємо незгоду з автором у питаннях...</i>

(за Т. Гриценко)

3. Виступ і доповідь на науковій конференції та захисті дисертації

Виступ на науковій конференції має кілька цілей.

По-перше, це апробація основних ідей і результатів дослідження в науковому співтоваристві. По суті, така мета забезпечує попередню експертизу, перевірку цінності всього дослідження або його окремих частин. Дискусія дає змогу виявити слабкі й сильні сторони дослідження.

По-друге, досить часто виступ забезпечує закріплення за автором пріоритету в отриманих результатах.

По-третє, виступ має і комунікативну мету, що орієнтує вченого на перетворення теми його дослідження на предмет наукової дискусії, що дозволяє одержати не тільки оцінку результатів з боку колег, а й у процесі дискусії виявити нові ідеї і підходи.

Але головне, що виступ на конференції є найбільш оперативним засобом уведення результатів наукового дослідження в інформаційне поле науки. Це варто враховувати, будуючи виступ, у якому потрібно звертати увагу, насамперед, на основну ідею, найбільш важливі результати дослідження. Виступ не можна перевантажувати деталями. Основну увагу потрібно зосереджувати на головному й цікавому. Якщо після виступу його починають активно обговорювати, то можна вважати, що сформульовані вище цілі досягнуто.

Більш розгорнутий виступ, який займає центральне місце на семінарі або конференції, називають доповіддю. Як правило, доповідь характеризується глибиною викладу й інтеграцією основної проблематики обговорення. Як правило, доповіді доручають готувати найбільш досвідченим фахівцям, визнаним авторитетам у науці, що дозволяє істотно підвищити рівень компетентності учасників конференції, симпозіуму, семінару.

Доповіді бувають кількох типів:

1. **Звітна доповідь**, у якій узагальнюють стан справ і перебіг роботи за певний час, виділяють досягнення і недоліки. Звітні доповіді на семінарах, симпозіумах і конференціях забезпечують презентацію науково-дослідних колективів, шкіл, суспільних наукових організацій.

2. **Тематична доповідь** присвячена розгорнутому викладові теми або проблеми. Значну роль у ній відіграють думки й позиція автора.

3. **Інформаційна доповідь** передбачає інформування присутніх про стан справ у певній галузі діяльності. Завдання цієї доповіді – максимально об'єктивно й усебічно подати інформацію без викладу позиції автора.

Досвідчені оратори рекомендують будувати виступ за такою схемою:

- мотиваційна частина (повідомити нову наукову інформацію, пояснити причину явищ, описати наслідки, показати взаємозв'язок фактів);
- аналітико-синтетична частина (формування основних думок, положень, написання тексту);
- виконавча частина (виступ).

Під час підготовки виступу (доповіді) необхідно звертати увагу на кілька обставин:

- відповідність теми виступу (доповіді) обговорюваній тематиці;
- чітке розмежування в ній наукової істини та дискусійних і недосліджених питань;
- усний виклад її.

4. Недоліки виступів на конференціях

Найбільш поширеними недоліками виступів (доповідей) на наукових конференціях є:

- невідповідність темі обговорення, що призводить до відсутності інтересу слухачів до питань, що викладаються;
- недотримання регламенту, що забезпечує появу роздратування слухачів стосовно доповідача;
- невиразність викладу, що спричиняє і втрату інтересу, і дратівливість слухачів;
- зловживання іноземною термінологією і поняттями, що ускладнюють сприйняття головної думки;
- наявність слів-паразитів («от», «значить», «так сказати» тощо);
- надмірна гучність голосу (слухачі через 8–10 хвилин не сприймають таке мовлення);
- побудова складних речень, у яких кількість слів перевищує 14–15 (такі фрази не сприймають, зміст губиться за складністю граматичної конструкції);
- монотонність інтонації, без акцентів на значущих моментах доповіді тощо.

Поширеною проблемою виступу є страх. Психологи зазначають, що в основі страху є об'єктивні та суб'єктивні причини: острах виглядати недосконалим, недолугим; недоброзичливість аудиторії; неякісна підготовка тощо.

Найбільш важливою основою страху молодих науковців є страх отримання критики від колег, опонентів, наукового співтовариства.

Критика – це спосіб духовної діяльності, орієнтований на цілісну оцінку явища шляхом виявлення його протиріч, сильних та слабких сторін тощо. Конструктивна, вільна критика – важлива умова реалізації принципу об'єктивності наукового пізнання. Тому

критики не потрібно боятися. Необхідно тільки намагатися перекласти її у конструктивне річище.

Страх потрібно не переборювати, а працювати з ним. Доцільно пам'ятати, що в кожній людині свої причини страху, а тому й свої способи його подолання.

Перша частина доповіді, що триває приблизно 2–3 хвилини виступу, дає загальну характеристику роботи. Вона відбиває позиції вступу дисертації. У ній дають характеристику об'єкта, предмета, проблеми, цілей і завдань дослідження, ступеня вивченості, методів і емпіричної бази дослідження.

Друга частина доповіді, що триває близько 10 хвилин, – презентація того, що здійснив/здійснила автор/авторка в основній частині роботи. Тут необхідно зосередити увагу на основних положеннях, винесених на захист. У процесі підготовки необхідно ретельно обрати ті положення дисертації, які відбивають найважливіші досягнення всього наукового дослідження.

У третій частині доповіді, що повинна тривати не більше 2–3 хвилин, необхідно розкрити основні висновки за результатами дослідження. Особливо важливо виділити не тільки наукові, а й практичні результати дослідження. Тут мають бути аргументовані наукова новизна й практична перевірка її положень. Під час захисту потрібно акцентувати увагу слухачів на власній позиції, особистому внеску в роботу.

Готуючи доповідь, потрібно звернути увагу на таке:

1. Оскільки за короткий час неможливо викласти весь зміст роботи, то в доповіді має бути представлена основна суть дослідження з його новизною, авторським внеском і практичним значенням.
2. Доповідь повинна викладатися науковою і зрозумілою мовою, у ній мають бути представлені найбільш цікаві положення.
3. Доповідь має демонструвати ерудицію, теоретичну підготовленість автора.

Щоб добре підготуватися до захисту, необхідно скласти текст виступу відповідно до запропонованої вище структури. Його потрібно уважно прочитати кілька разів, виправити, максимально адаптувати до усного мовлення, вивчити, а потім прохронометрувати, домогтися вільного викладу в межах 15 хвилин.

Відповідати необхідно на всі запитання, але якщо запитання неадекватне темі дисертації, дисертант у своїй відповіді тактовно має сказати, що предмет запитання не було розглянуто в дисертаційній роботі.

Щодо відповідей, то вони можуть бути адекватними й неадекватними, частковими й повними. Для забезпечення адекватності відповіді дисертант повинен уважно слухати запитання, у разі потреби уточнювати їх. Він повинен відповідати на запитання повно, але стисло.

Важливо створювати сприятливу соціально-психологічну атмосферу, демонструючи компетентність.

5. Добір аргументів

Уміння аргументувати – це знання, уміння і мистецтво зробити свою думку обґрунтованою й переконати нею інших.

Таблиця 10

Види аргументів

Раціональні		Емоційні
Теоретичні	Практичні	Утворюють психологічну частину аргументування
науково доведені положення	факти, статистичні відомості, покликання на закони, положення	ілюстрації, аналогії, покликання на авторитет

Аргументи «за» мають бути:

- правдивими, покликатися на авторитетні джерела;
- доступними, простими й зрозумілими;
- відображати об'єктивну реальність

Аргументи «проти» мають:

- переконати аудиторію в тому, що аргументи, наведені для підтримування тези, яку ви критикуєте, слабкі, не витримують критики.

Критерії добору аргументів:

- орієнтування на певну аудиторію;
- раціональність, зв'язок з тезою, тобто всі аргументи повинні працювати на головну думку;

- образність, яскравість як психологічна умова результативного засвоєння матеріалу.

Диспут – це завжди публічна суперечка;

- предметом диспуту є наукове або суспільно важливе питання;
- організаційні форми диспуту можуть бути різноманітними: обговорення дисертації, публічний захист тез тощо;

На відміну від дискусії, диспут не тільки з'ясовує підстави, а й виявляє позиції сперечальників.

Пропонент – це той, хто висуває, обстоює деяку тезу. Без пропонента не може бути ані спору, ані аргументативного процесу, оскільки спірні питання не виникають самі собою, вони повинні бути кимось сформульовані і поставлені на обговорення. Пропонент може висловлювати власну думку або представляти колективну позицію з того чи того питання.

Опонент – другий обов'язковий учасник суперечки. Це той, хто заперечує, піддає сумніву істинність або слушність тези, яку висунув пропонент. Опонент може безпосередньо брати участь у дискусії. Але може бути й така ситуація, коли опонент безпосередньо не бере участі в аргументаційному процесі.

Список використаних джерел

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Риторика: Навч. посібник. Львів: Світ. 2001. 240 с.
2. Горошкіна О.М., Шутова Л.І. Науковий текст: особливості мови та стилю : навчально-методичний посібник. Луганськ: Світанок, 2013. 138 с.
3. Гриценко Т. Б. Етика ділового спілкування: Навч. посіб. Київ : Центр навч. л-ри, 2007. 344 с
4. Колоїз Ж.В. Українська наукова мова. Кривий Ріг: КДПУ. 2017. 135 с.
5. Мацько Л. І., Мацько О.М. Риторика. Київ: Виша школа. 2006. 311 с.
6. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика: монографія / О. А. Кучерук, Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна, С. О. Караман та ін.; за ред. О. А. Кучерук. Київ: КНТ, 2016. 258 с.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку. Складіть план тексту.

Унікальною вважають дискусію знаменитих фізиків Бора й Ейнштейна. Вона тривала протягом кількох десятиліть, набуваючи то драматичного, то гумористичного характеру. Спір вівся іноді по-академічному спокійно, то раптом відбувався вибух, як на дуелі. Полемізувати доводилося й на відстані, і під час особистих зустрічей, усно й письмово.

Приводом для полеміки стало створення квантової механіки й пов'язаний із цим революційний переворот у поглядах на довкілля. Ця дискусія викликала неабиякий інтерес серед науковців.

У цьому великому спорі відповідно до традиційної форми публічного диспуту був навіть свій секунданта – видатний голландський фізик Пауль Еренфест, який допомагав організувати зустрічі між обома вченими, листувався з ними.

Наведемо уривок з листа Еренфеста обом учасникам диспуту від 12 вересня 1931 року: «Мені дуже приємно бачити, що Бор може чітко впевнитися, якою мірою ти, Ейнштейн, знаєш і розумієш його ідеї і, разом з тим, вважаєш правильним його подальші дослідження...

Я обіцяю жодною мірою не заважати вам, але сподіваюсь, що, можливо, зможу при нагоді й допомогти. Адже я добре знайомий зі специфічною для кожного з вас манерою висловити свої думки і, частково, зі страшними хмарами борівської ввічливості, які є перепорою для спілкування, якщо їх час від часу не розвіювати».

У цій дискусії не було переможців. Ніхто нікого не переконав. Кожний залишився на своїй позиції. Бор пережив свого опонента на сім років і до кінця днів продовжував подумки сперечатися з Ейнштейном. Про це свідчить одна цікава дрібниця з його біографії: останній малюнок, зроблений Бором у його кабінеті за день до смерті, зображував ейнштейнівський «ящик з фотоном», роздумувати над яким, мабуть, Бор усе ще продовжував. Однак ця дискусія була надзвичайно результативною. Вона не зводилася до фіксування різних точок зору. Учені взаємозбагачували один одного. Розбіжності спонукали їх до уточнення своїх позицій, іноді до виправлення різних формулювань. Ця дискусія викликала роз-

виток фізики на багато десятиліть. Запорукою плідності дискусії, її величезного впливу на процеси наукових досліджень була глибока взаємна повага вчених. Вони захоплювалися один одним. В одному з листів Ейнштейн так і пише: «Дорогий, якщо не сказати любий Боре!» У приватній розмові Бор говорив: «Ейнштейн – не тільки геній, він ще й прекрасна, дуже добра людина. Його посмішка й зараз стоїть переді мною».

Отже, повага опонентів один до одного, намагання зрозуміти погляди й переконання противника, вникнути в суть його позиції – необхідні умови публічного спору, плідного обговорення проблем (за М. Микитюк).

2. Перетворіть фрази в аргумент: розкрийте думку так, щоб вихідна фраза стала аргументом до будь-якої тези. Використовуйте такі засоби зв'язку частин висловлення: тому, саме через це, з цього випливає, тепер стає зрозумілим тощо.

Наприклад: *Сьогодні погода погіршилася. – Сьогодні погода погіршилася, тому транспорт ходить погано; щоб не запізнитися, треба вийти заздалегідь.*

Останнім часом підлітки стали менше читати.

Купувати краще через інтернетну мережу.

Учора випав сніг.

3. Прочитайте подані висловлення. Наведіть аргументи на користь істинності чи хибності кожного з них.

1. Нещасні не мають друзів (Джон Драйден) 2. Без дружби ніяке спілкування між людьми не має цінності (Сократ). 3. Довіра – перша умова дружби (Жан де Лабрюйєр). 4. Без справжньої дружби життя – ніщо (Цицерон). 5. У бідності та інших життєвих нещастях справжні друзі – це надійний прихисток (Арістотель). 6. У дружбі немає ніяких розрахунків і міркувань, окрім неї самої (Мішель де Монтень). Дружба – це найкраще, що в тебе може бути, і найкраще, чим можеш бути ти (Дуглас Пейджест).

4. Наведіть аргументи до протилежних тез.

Треба займатися спортом, тому що	Немає сенсу займатися спортом, бо...
Добре, коли користуєшся електронною бібліотекою, тому що	Погано, коли користуєшся електронною бібліотекою, бо...
Добре навчатися за кордоном, тому що...	Немає сенсу навчатися за кордоном, ...

6. Підготуйте публічний виступ або есе за такими темами :

1. Словник – порадник дослідника.
2. Що таке академічна доброчесність?
3. Роль наукових шкіл у розвиткові науки.
4. Наука – це діяльність.
5. Шляхи формування мовної особистості науковця.

7. Прочитайте подані тексти. Дайте відповіді на запитання, розміщені наприкінці кожного тексту.

Не маятник

– Дякую Вам, пане Володимире, за те, що Ви без **коливань** погодилися на співпрацю з нашою фірмою, – каже Анатолій.

– Вибачте, але я не маятник, – мовив у відповідь Володимир.

Чому він згадав про маятник?

Іронічно

– У проєкті бюджету, – каже з трибуни депутат, – **зустрічаються** деякі помилки.

– І руки одне одному тиснуть? – іронізує хтось із учасників зібрання.

Чим можна пояснити його запитання?

Іванова хитрість

– Іванку, ти цієї осені **поступав** до аспірантури?

– Не поступав, а...

– Чув, що на твоє ім'я **поступав** великий грошовий переказ.

– Не поступав, а...

– А ти завжди так **поступав**, коли тебе запитували?

– Не поступав, а...

Як ви гадаєте, чому Іван відбувався однією фразою?

Збагнув

– Робота **представляє** для мене інтерес, – каже менеджер.

– А чий інтереси представляєте Ви? – цікавиться його співрозмовник.

Менеджер, зрозумівши натяк, виправив помилку. Як?

8. Ознайомтеся з порадами Н. Голуб. У чому полягає створення власної інформаційної бази?

Створення власної інформаційної бази (домашнього архіву) передбачає цілеспрямоване ставлення до будь-якої інформації,

перебування в стані мобілізаційної готовності, що забезпечується добре впорядкованою домашньою бібліотекою; матеріалом, тематично згрупованим у папках; веденням записів цікавих думок, цитат, прислів'їв, приказок, крилатих виразів; запитань, що ставлять слухачі, тощо. Зібраний матеріал повинен бути несподіваним, оригінальним, містким, з певною долею гумору. Наприклад, серед записів можуть бути такі:

1. *Для декого дисципліна – ярмо. Для мене – порядок, що дає мені можливість літати (Джулія Ендрюс, американська актриса і співачка).*

2. *Я найбільше боюся жорстоковладних і страхополохних. Це два кінці одного нещастя: ніколи не знаєш, з якого боку несуть чи підносять вони дурість або й горе (М. Стельмах).*

3. *Освіта – це вміння правильно діяти в будь-яких життєвих ситуаціях (Джон Хіббен, президент Принстонського університету).*

4. *Лиш храм збудуй, а люди в нього прийдуть (Л. Костенко).*

Використати ці афоризми можна по-різному: як зачинну фразу з метою заволодіння увагою слухачів під час виступу; як початок привітання, тосту тощо.

Чи дотримуєтеся ви порад науковця? В який спосіб ви збираєте цікаві матеріали (паперовий варіант, електронний)? Розкажіть, як ви користуєтеся зібраними матеріалами.

Глосарій

Абдукція – процес переходу від фактів до гіпотез, законів, теорій. Зміст абдукції полягає в тому, що вона забезпечує відкриття нового знання.

Автореферат (від гр. autos – сам і лат. referre – доповідь) – короткий виклад автором основних положень власної наукової праці, проведеного дослідження.

Актуальність – важливість вивчення проблеми для сучасної науки і практики; ступінь актуальності може мати глобальний (охоплювати науку, суспільні запити, практику загалом) або локальний характер (охоплювати окрему галузь науки, окремих регіон, суспільні інститути визначеного характеру тощо).

Аргумент – логічний довід, який є підставою доказу.

Аргументація – логіко-комунікативний процес, що слугує для обґрунтування визначеної точки зору задля її сприйняття, розуміння і прийняття.

Аркуш авторський – одиниця обсягу друкованого тексту, що дорівнює 40 000 друкованих знаків (букв, цифр, розділових знаків, пробілів між словами), до 24 сторінок машинописного тексту, надрукованого через 2 інтервали на стандартному аркуші формату А4.

Аркуш обліково-видавничий – одиниця обліку друкованого тексту, що дорівнює, як авторський аркуш, 40 000 друкованих знаків тексту, 700 рядкам віршованого тексту або 3 000 кв. см рекламного ілюстрованого тексту.

Анотація (від лат. annotatio – письмова ремарка, зауваження, примітка) – коротка характеристика книжки, стислий виклад основного змісту опублікованого чи рукописного твору.

Аспект – точка зору, відповідно до якої розглядають об'єкт дослідження.

Верифікація – перевірка, емпіричне підтвердження або спростування теоретичних положень науки шляхом їх зіставлення з об'єктом дослідження, даними спостережень і експерименту.

Взаємодія діалогова – спільна діяльність мовців, яка передбачає рівність позицій у спілкуванні.

Гіпотеза – науково обґрунтоване припущення про ті чи ті властивості, сторони, процеси, причини об'єкта, істинність якого не доведено.

Гносеологія – вчення про сутність і закономірності наукового пізнання.

Дедукція – рух процесу пізнання від загального до одиничного (часткового), виведення часткового із загального.

Дефініція – коротке визначення змісту якого-небудь поняття.

Дисертація (від лат. *dissertatio* – міркування; дослідження; повідомлення; *dissertare* – обговорювати, міркувати, розвивати думку у формі доповіді; обмінюватися поглядами) – власне науково завершене дослідження, яким відкрито новий напрям у науці, започатковано досі не відомий підхід чи вирішено складну проблему, досліджено ще не відоме або розв'язано низку завдань, що забезпечать подальший поступ у цій проблемі чи галузі.

Довідка про впровадження результатів дисертаційної роботи – письмове підтвердження організації, підприємства, установи, яке подають до вченої ради по захисту дисертацій, про застосування ними отриманих здобувачем результатів і відображених у роботі положень, рекомендацій, висновків із зазначенням, де і яким чином вони використовуються.

Екстраполяція (у пер. з лат. «надміру», «занадто» + «робити гладким», «оздоблювати») – метод наукового дослідження, що полягає в поширенні висновків, отриманих від спостережень над однією частиною явища, на іншу його частину.

Емпіричний – рівень, етап пізнання, на якому здійснюється збирання фактів, їх первинне узагальнення, опис того, що спостерігається, систематизація і класифікація.

Ерудиція наукова – (від лат. *erudicio* – ученість, освіченість) – глибокі знання у певній галузі знань чи в багатьох галузях; обізнаність.

Здібності мовні – сукупність психологічних і фізіологічних умов, що забезпечують засвоєння, відтворення й адекватне сприйняття мовних знаків мовного колективу, об'єднують здібність аналізувати мовні явища, лінгвістичну спостережливість, мовне чуття й пам'ять.

Евристика – сукупність прийомів і методів, що полегшують і спрощують вирішення пізнавальних, конструкторських, практичних завдань; наука про відкриття.

Еклектика – різновид метафізичного мислення, що характеризується крайнім суб'єктивізмом, механістичністю, софістикою і релятивізмом.

Експеримент – загальний емпіричний метод дослідження, в основі якого лежить предметно-практична зміна об'єкта й суворий контроль за ним у керованих умовах.

Експлікація – тлумачення, пояснення, уточнення.

Екстраполяція (у пер. з лат. «надміру», «занадто» + «робити гладким», «оздоблювати») – метод наукового дослідження, що полягає в поширенні висновків, отриманих від спостережень над однією частиною явища, на іншу його частину.

Емпіричний – рівень, етап пізнання, на якому здійснюється збирання фактів, їх первинне узагальнення, опис того, що спостерігається, систематизація і класифікація.

Індукція – метод дослідження, пов'язаний з рухом думки від одиничного до загального, від даних досвіду, фактів до їх узагальнення у висновках і результатах.

Інтеграція – процес і механізм об'єднання і зв'язності елементів, характеризується інтегральністю, системоутворювальними змінними, факторами, зв'язками тощо.

Картина світу наукова – цілісна система уявлень про загальні властивості й закономірності природи, що виникає в результаті узагальнення і синтезу основних природничо-наукових понять і принципів.

Креативність – (лат. *creatio* – створення) – творча, новаторська діяльність; термін, яким окреслюють творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і входять до структури обдарованості як незалежний чинник.

Культура мови – дотримання літературних норм вимови, наголошення, слововживання, побудови словосполучень, речень, текстів; нормативність усної й писемної мови, що виявляється в її правильності, точності, ясності, чистоті, логічності, доречності, виразності, а також у розмаїтті граматичних конструкцій, багатстві словника, дотриманні в писемному мовленні орфографічних і пунктуаційних норм.

Культура наукової мови – нормативне застосування наукової мови в усній і писемній, діалогічній і монологічній формах, високий рівень мовнокомунікативної культури.

Метод – сукупність визначених правил, прийомів, норм пізнання, оцінки або дії.

Методи дослідження – способи, напрями діяльності; поділяються на теоретичні (аналіз, синтез, абстрагування, конкретизація, ідеалізація, індукція і дедукція, порівняння, аналогія, моделювання, класифікація, узагальнення) і емпіричні (спостереження, бесіда, оцінка експертів, самооцінка, вивчення педагогічного досвіду, дослідна робота, обстеження, експеримент).

Методика – нижчий рівень методології, сукупність форм, операцій, прийомів, алгоритмів теоретичного або практичного освоєння дійсності, механізм реалізації методів.

Методологія – вчення про метод діяльності як такий, містить принципи, методи діяльності та їх пізнання. Складається з методології пізнання, методології практичної діяльності й методології оцінки (аксіометодології).

Монографія – наукове видання, яке містить повне й усебічне дослідження якоїсь проблеми або теми; науковий збірник матеріалів авторитетної наукової конференції; науковий збірник дослідницьких матеріалів установ, навчальних закладів або наукових товариств з найважливіших наукових і науково-технічних проблем.

Новизна наукова – наукові результати, оцінювані за такими їхніми рівнями: уперше отримано, удосконалено, дістало подальшого розвитку.

Нововведення – те саме, що й інновація.

Підручник – навчальна книга, яка містить весь обов'язковий зміст навчального курсу.

Право авторське – набір виключних прав, які дозволяють авторам літературних, мистецьких та наукових творів отримати соціальні блага від результатів своєї творчої діяльності. Авторське право є ключовою галуззю права інтелектуальної власності; воно призначене захищати лише зовнішню форму вираження об'єкта (твір, малюнок, збірник, фотографія та інше), тобто їх «матеріальне втілення».

Предмет дослідження – конкретна частина об'єкта, його сутнісна сторона.

Реферат – це короткий виклад великого дослідження (наприклад, автореферат – виклад основного змісту дисертації) або кількох праць з наукової проблеми.

Рецензія (від лат. *recensio* – розгляд, цензорське обслідування) – письмовий критичний розгляд, оцінка, визначення сильних сторін

і недоліків рукописного чи друкованого літературного твору, дослідження, а також спектаклю, кінофільму, картини, концерту тощо.

Смак мовний – система ідейно-естетичних і психолінгвістичних орієнтацій соціальної групи мовців чи окремого мовця щодо мови, динаміки суспільної мовної свідомості.

Стаття наукова – вид наукових публікацій, де описано кінцеві або проміжні результати дослідження, обґрунтовано способи їх отримання, а також окреслено перспективи подальших напрацювань.

Стиль наукового мислення – історично сформована сукупність методологічних регулятивів, ідеалів і норм науки, що визначають зміст і спрямованість розвитку науки.

Тези – стислий виклад основних положень доповіді, наукової статті тощо.

Узагальнення – логічний прийом, за допомогою якого виявляються загальні властивості й ознаки предметів. Одна з важливих розумових операцій, у результаті якої виділяються і фіксуються відносно стійкі властивості об'єктів і їх відносин.

Чуття мовне – індивідуальна система підсвідомих оцінок, що ґрунтується на літературних нормах і мовних ідеалах.

Список рекомендованої літератури

Основна

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Риторика: Навч. посібник. Львів: Світ. 2001. 240 с.
2. Горошкіна О. М., Шутова Л. І. Науковий текст: особливості мови та стилю: навчально-методичний посібник. Луганськ: Світанок, 2013. 138 с.
3. Гриценко Т. Б. Етика ділового спілкування: Навч. посіб. Київ : Центр навч. л-ри, 2007. 344 с
4. Колоїз Ж.В. Українська наукова мова. Кривий Ріг: КДПУ. 2017. 135 с.
5. Кузнецова Г.П., Корчова О.М., Кухарчук І.О., Холявко І.В. Культура мовлення та риторика : навчальний посібник. Глухів. Глухівський ПНУ ім. О. Довженка, 2020. 324 с.
6. Культура фахового мовлення: навч. посібник; за ред. Н.Д. Бабич. Чернівці: Книги-XXI, 2005. 527 с.
7. Мацько Л. І., Денискіна Г. О. Українська наукова мова (теорія і практика): навчальний посібник. Тернопіль: Підручники і посібники, 2011. 272 с.
8. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
9. Мацько Л. І., Мацько О.М. Риторика. Київ: Виша школа. 2006. 311 с.
10. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.
11. Селігей П. Світло і тіні наукового стилю: моногр. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 627 с.
12. Семенов О. М. Культура наукової української мови: навч. посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 216 с.
13. Терещенко В.М., Панченков А.О. Методика реалізації Українського правопису в новій редакції у закладах загальної середньої освіти. Харків: Соняшник. 2019. 256 с.
14. Типологія помилок у науковому тексті: зб. наук. пр.; відп. ред. Т. В.Симоненко. Черкаси: Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2011. 118 с.
15. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні; Інститут української мови. К.: Наук. думка, 2019. 392 с.

Додаткова

1. Белова К. В. та ін. Наукова комунікація як складник фахової діяльності : метод. вказівки до практ. занять та самостійної роботи з дисципліни «Українська мова» для курсантів та студентів 1-го курсу техн. спец. / уклад.: К. В. Белова [та ін.]; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Харків: Форт, 2020. 30 с. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/47443>.
2. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. ДСТУ 8302:2015. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 20 с.
3. Бойко Д. О. Актуальні проблеми перекладу наукових текстів українською мовою. *Сучасна філологія: теорія та практика: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ: Нац. акад. СБУ, 2021. С. 303–305.
4. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2016. 260 с.
5. Вакуленко М. О. Синтез дескриптивного та прескриптивного підходів у сучасній кодифікації українського наукового термінолексикону: автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика. М-во освіти і науки України, Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2020. 33 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/28340>.
6. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. Вид. друге, істотно доповнене. Київ : КММ, 2019. 208 с.
7. Гуменяк В. О. Поняття «стиль» і «дискурс» в інтерпретаційних парадигмах сучасної лінгвістичної думки. *Лінгвістичні дослідження*, 2020, № 52. С. 148–159.
8. Коваль Т. В., Цьох, Л. Й. Структурна класифікація термінів українських наукових текстів в галузі комп'ютерної лінгвістики: якісні та кількісні характеристики. *Розвиток філології та лінгвістики на сучасному історичному етапі: матеріали II науково-практичної конференції* (Одеса, 11–12 грудня 2020 р.). Одеса, 2020. С. 43–47. URL: 40dec2020.pdf (molodyvcheny.in.ua).
9. Колоїз Ж. В. Основи академічного письма: практикум. Кривий Ріг: ФОП Маринченко С. В., 2019. 178 с. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3236>

10. Кудінов І. О. Основи наукового цитування. URL: <https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2019/08/Kudinov-I.O.-Osnovi-naukovogo-czituvannya.pdf>
11. Літвінова І. М., Котукова Т. В. Українська мова для іміджу та кар'єри. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 160 с.
12. Мех Н. О. Жанросфера сучасної української наукової комунікації. *Мова і міжкультурна комунікація*, 2019. Вип. 1. С. 64–73. URL: <http://www.journal.puet.edu.ua/index.php/mmk/article/view/1204>
13. Омельчук С. Бути чесним у навчанні й науці: експрес-курс з академічної доброчесності для здобувачів вищої освіти. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС. 2021. 80 с.
14. Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців: монографія. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2019. 356 с.
15. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика: монографія / О. А. Кучерук, Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна, С. О. Караман та ін.; за ред. О. А. Кучерук. Київ: КНТ, 2016. 258 с.
16. Петрова Т.О. Українська термінографічна критика: від витоків до сучасності. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Філологічні науки. К.: Міленіум, 2018. Вип. 292. С. 208–217. URL: <http://dglib.pubip.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/8073>
17. Ревуцька С. К. Курс лекцій з дисципліни «Академічне письмо». Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2018. 81 с. URL: <http://elibrary.donnuet.edu.ua/id/eprint/1379>
18. Стратулат Н. В., Яслик, В. І. Нормативність як основний аспект наукового мовлення. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том 31(70). № 4. Ч. 1. 2020. С. 125–130. URL: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.4-1/23>
19. Терещенко Л. Я., Гомон А. М., Сухоруков В. А. Українська мова. Науковий стиль: навч. посіб. для студентів-іноземців технічних спеціальностей. Харків: НТУ «ХПІ», 2021. 146 с.
20. Тимкова В. А. Культура наукової української мови у професійному становленні фахівця. *Наукові записки. Серія: Філологія (мовознавство) / ВДПУ ім. М. Коцюбинського*. 2020. Вип 30. С. 41–53.

21. Толочко С. В., Колесник Т. П. Формування компетенції наукової мови викладача-дослідника в умовах післядипломної педагогічної освіти. *Impact of modernity on science and practice*, 2020. С. 178–181.
22. Фундаментальні цінності академічної доброчесності/ пер. з англ. Вид. 2-ге. 36 с. URL: <https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2019/08/Fundam.czinnosti-Akad.dobroch.pdf>

Інформаційні ресурси

1. Антиплагиатна онлайн система StrikePlagiarism. URL: <https://strikeplagiarism.com/ua/>
2. Електронна бібліотека НАПН України. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/>
3. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. – Режим доступу: <http://iprood.com.ua/biblioteka/>
4. Інструкція для інтерпретації звіту подібності у антиплагиатній системі StrikePlagiarism. URL: https://panel.plagiat.pl/cms_media/biznes/Strikeplagiarism_com_UA_Similarity_Report_Interpretation_guide.pdf
5. Національна бібліотека України імені В. Вернадського. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>
6. Онлайнвий сервіс пошуку плагиату UNICHECK. URL: <https://unichек.com/uk-ua/free-plagiarism-checker-online>
7. Український лінгвістичний портал «Словники України» online. – Режим доступу: <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>
8. Український правопис. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>

Наукове видання

Горошкіна Олена Миколаївна
Груба Таміла Леонідівна

**УКРАЇНСЬКА НАУКОВА МОВА:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Навчально-методичний посібник

Друкується в авторській редакції

Макет В.Б. Гайдабрус

Підписано до друку 05.05.2023

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний

Друк цифровий. Ум. друк. арк. 6,28. Обл.-вид. арк. 4,75

Тираж 300 прим. Замовлення № 01-05/032

Відділ реалізації. Тел.: (067) 542-08-01. E-mail: info@book.sumy.ua

ПФ «Видавництво «Університетська книга»»

40000, м. Суми, площа Покровська, 6

Тел.: (0542) 65-75-85. E-mail: publish@book.sumy.ua

www.book.sumy.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7461 від 05.10.2021

Віддруковано на обладнанні ПФ «Видавництво «Університетська книга»»